

Rigó Balázs: A szociális igazságosság Varga László S.J. munkásságában¹

1. Bevezetés

XI. Pius pápa 1931. május 15-én tette közzé, a XIII. Leó nevéhez fűződő, az egyház szociális tanításának első dokumentumaként számon tartott *Rerum novarum* enciklika kiadásának 40. évfordulóján, *Quadragesimo anno* kezdetű apostoli körlevelét.² XI. Piust elsősorban az motiválta, hogy a *Rerum novarum* által megfogalmazott gondolatokra alapozva, ugyanakkor azok általános jellegén túllépve, olyan új katolikus szociális és politikai doktrínát alakítson ki, amely alkalmazkodik a kor megváltozott körülményeihez, és képes alternatívát kínálni a liberális szabadversenyessé váló kapitalizmussal, valamint a fasiszta és bolsevik diktatúrával szemben.³ Ennek megfelelően, míg XIII. Leó enciklikája csak egyes szociális reformokat sürgetett, addig a *Quadragesimo anno* azt, a korban szinte általánossá vált álláspontot képviselte, hogy nemcsak, és nem elsősorban a gazdasági és szociális kérdések kezelésében elkerülhetetlen a megújulás, hanem magát a társadalomszervezés módját tekintve is.⁴ Éppen ezért a társadalom olyan újrastrukturálását javasolta, melynek alapjául egy adott közösséghez, az azonos hivatással vagy foglalkozással rendelkezők csoportjához, azaz a hivatásrendhez tartozás

¹ A tanulmány az OTKA K 100546 „Gazdasági-szociális reformelképzelések és társadalmi modellek a két világháború között” című OTKA-kutatás keretében és támogatásával készült.

² XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája. In: *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok.* Szerk.: TOMKA Miklós – GOJÁK János. (Ford.: DÉR Katalin.) Szent István Társulat. Bp., 1993. (A továbbiakban: *Quadragesimo anno*) 57-103.

³ XI. Pius már 1922-es megválasztása óta tervezte egy új szociális enciklika kiadását. Ennek az egyik előkészülete volt a 1922-ben az *Actio Catholica* megalapítása, amely arra hívta fel a világiakat, hogy vegyenek részt aktívan a közéletben, a pártpolitizálástól ugyanakkor tartsák távol magukat. L. erre részletesen: GIANONE András: *Az Actio Catholica és a politika. Vigília.* 2000/4. sz. 275-279.

⁴ GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1924-1944.* Typovent, Bp., 1993. 84.

szolgál,⁵ tekintet nélkül arra, hogy az adott szakma munkavállalóiról vagy munkaadóiról van-e szó.⁶ A XI. Pius körlevelében is megjelenő hivatásrendi eszme ahhoz az Aquinói Szent Tamás által megfogalmazott skolasztikus társadalomfilozófiához tér vissza, melynek értelmében az ember természeténél fogva közösségi lény, ennek megfelelően nem individuumként, hanem az egyén által ellátott részfeladatok alapján egységbe rendeződő személycsoportok tagjaként jelenik meg a társadalmi folyamatokban.⁷ A középkori filozófus tehát a társadalmat olyan komplex egészként határozta meg, amelyben a társadalmi rétegződés funkciók alapján megy végbe. Az így létrejövő, hierarchikusan tagolt, lépcsőzetesen felépülő emberi közösséget összetartó legfőbb erőként Szent Tamás az anyagi, szellemi és lelki (transzcendentális) értékeket integráló közjó (*bonum commune*) eszméjét⁸ jelölte meg, s ennek megfelelően ez a hivatásrendi gondolat központi érték kategóriája. Az állam, mint politikai közösség elsődleges feladata is ennek alapján kerül meghatározásra. Ez pedig nem más, mint a közjó eléréséhez szükséges keretek biztosítása, ami a hivatásrendek esetében abban nyilvánul meg, hogy tagságuk soraiban a munkavállalók és a munkaadók képviselői mellett - az állam „segítő közreműködését” képviselendő - a kormány küldöttei is jelen vannak.⁹

⁵ A hivatásrendeken kívül a *Quadragesimo anno* más testületek létrehozását és működését sem zárja ki: „Hangsúlyozni kell, hogy ugyanígy szabadon alapíthatók az egyes hivatások határain túlterjedő szövethétségek is.” L. *Quadragesimo anno*, 83.

⁶ Az új társadalmi rendre vonatkozóan l.: *Quadragesimo anno*, 81-86.

⁷ Erre utal XI. Pius is enciklikájában: „Mivel a 'rend', ahogy Szent Tamás kitűnően elemzi, olyan egység, amely több elem harmonikus elrendezettségéből keletkezik, így a valóságos és fogalmának megfelelő társadalmi rend is megkívánja, hogy a társadalom különböző tagjait valamilyen erős kötelék kapcsolja egységgé.” *Quadragesimo anno* 82. L. még erre: ZACHAR Péter Krisztián: A „Ständestaat” eszméisége és az érdekképviseletek. In: *Társadalmi és gazdasági érdekvérvényesítés a XX. században*. Szerk.: DOBÁK Miklós – KARDOS József – STRAUZS Péter – ZACHAR Péter Krisztián. L'Harmattan, Bp., 2010. (A továbbiakban: ZACHAR, 2010.) 81-82.

⁸ Aquinói Szent Tamás különbséget tesz az egyén javát akaró részleges jó (*bonum particulare*) és a közösség java (*bonum commune*) között. Elfogadja ugyan az előbbi jogosultságát is, de figyelmeztet rá, hogy ennek illeszkednie kell a közjóba. L. *Az egyház társadalmi tanítása*. Szerk. BERAN Ferenc – LENHARDT Vilmos. Szent István Társulat. Bp., 2003. (A továbbiakban: BERAN-LENHARDT, 2003.) 178.

⁹ „Az állam irányítóinak mindenekelőtt általában és egységesen a törvények és intézmények olyan teljes rendszerén kell munkálkodniuk, amelynek eredményeképpen már magából az állam rendszeréből és irányításából mintegy automatikusan adódik a közösség és az egyének jóléte.” L.: XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű enciklikája. In: *Az egyház társadalmi tanítása*. Dokumentumok. Szerk.: TOMKA Miklós – GOJÁK János.

A pápai körlevél kiszabadította az említett nézetrendszert a katolikus gondolkodók szűk körű teoretikus vitáinak korlátai közül, és általa olyan alternatív programot kínált fel az ekkorra már minden lehetséges hibáját felmutató liberális demokráciával, valamint a totális diktatúrák formájában megvalósuló kommunista és nemzetiszocialista rendszerekkel szemben, amelynek az 1930-as években Európa-szerte, így hazánkban is, több követője akadt.¹⁰ A társadalom és gazdaság megújítását a *Quadragesimo anno* alapján szorgalmazó elképzelések közül az alábbiakban a Varga László jezsuita páternek a szociális igazságosságra vonatkozó gondolatait kívánjuk bemutatni. Tanulmányunkban elsőként a szociális igazságosság fogalmát helyezzük el az egyház társadalmi tanításában, majd Varga László életének és munkásságának ismertetését követően bemutatjuk, miként jelenik meg a szociális igazságosság elve a két világháború közötti Magyarország hivatásrendi mozgalmának legfőbb ideológusaként számon tartott jezsuita szerzetes és szociológus műveiben.

(Ford.: DÉR Katalin.) Szent István Társulat. Bp., 1993 (A továbbiakban: *Rerum novarum*) 64. A kérdéssel kapcsolatban lásd bővebben: MIHELICS, 1933. Az állam c. fejezet. 28-34.

¹⁰ Az ilyen berendezkedések közé sorolható Miguel Primo de Rivera (1923-1930), majd Francisco Franco (1939-1975) spanyolországi uralma, valamint az Engelbert Dolfuß nevével fémjelzett ausztriai „Ständestaat” (1933-1938), továbbá Antonio de Oliveira Salazar Új Állama Portugáliában (1933-1974). Ezekkel kapcsolatban lásd részletesen: ZACHAR Péter Krisztián: Érdekképviseletek és érdekérvényesítés az osztrák „Ständestaat” keretei között. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században*. Szerk.: DOBÁK Miklós. L'Harmattan, Bp., 2011. 112-145., RIGÓ Balázs: A szociális érdekegyeztetés ideológiája Portugáliában az 1930-as években. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században*. Szerk.: DOBÁK Miklós. L'Harmattan, Bp., 2011. 146-164. STRAUSZ Péter: Szociális érdekegyeztetés és gazdaságirányítás – Útkeresés a két világháború közötti Magyarországon. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században*. Szerk.: DOBÁK Miklós. L'Harmattan, Bp., 2011. 165-214.

2. A szociális igazságosság fogalma a keresztény társadalmi tanításban¹¹

A katolikus erkölcsstan az igazságosságot¹² Aquinói Szent Tamás nyomán sarkalatos erénynek tartja,¹³ amely arra készíti az embert, hogy mindenkinek megadja azt, ami jog szerint megilleti.¹⁴ Eszerint tehát az igazságosság tárgyát nemcsak az erkölcsi norma, hanem mások jogigénye is befolyásolja: ebből fakadóan az igazságosság követelményei nemcsak erkölcsi (*debatia moralia*), hanem jogi, azaz kikényszeríthető köteleességek (*debatia legalia*)

¹¹ A keresztény társadalmi tanítás nem sorolható sem a társadalomelmélet, sem a társadalomtudomány sem pedig a szociológia fogalmkörébe, hanem sokkal inkább tekinthető a keresztény tanok alapján álló társadalometikai elvek és a belőlük fakadó társadalomszervezeti követelmények rendszerének. Ennek megfelelően nem egyedi problémák és megoldások tárháza, hanem „a társadalom, sőt (...) az emberiség életének optimalizálását szem előtt tartó egységes állásfoglalás: a világról, az egyház szerepéről, az egyház és a világ viszonyáról.” Lásd erre: TOMKA Miklós: *Az egyház társadalmi tanítása*. In: *Az egyház társadalmi tanítása*. Dokumentumok. Szerk.: TOMKA Miklós – GOJÁK János. Szent István Társulat. Bp., 1993 (A továbbiakban: TOMKA-GOJÁK, 1993.) 11.

¹² Az igazságosságnak alapvetően kétféle megközelítését különböztethetjük meg. Az egyik értelmezésben egy személy tulajdonságát, míg a másikban egy szociális állapotot, illetve társadalmi adottságok tulajdonságát értjük alatta. Az első esetben az individuáletika körébe tartozik a fogalom, míg a másodikban a társadalometika tárgyát képezi. Tanulmányunkban e második jelentésben vizsgáljuk az igazságosságot. Lásd erre: ANZENBACHER, Arno: *Keresztény társadalometika*. Szent István Társulat. Bp., 2001. (A továbbiakban: ANZENBACHER, 2001.) 211.

¹³ Az igazságosság mellett a kardinális erények közé tartozik az okosság, a lelkierő, valamint a tartás és a mérték. Lásd erre: FRIVALDSZKY János: *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*. Szent István Társulat. Bp., 2007. (A továbbiakban: FRIVALDSZKY 2007.) 155.

¹⁴ Ez az elképzelés a modern jogtudomány azon értelmezésével áll szemben, amely igazságosság alatt gyakran a jog erkölcsi mércéjét érti, amiről – a természetjog elutasítása mellett – úgy véli, hogy a tulajdonképpeni jog szféráján kívül esik. Ezt az ellentétet VI. Pál pápa 1966-ban, a *Rerum novarum* 75. évfordulóján mondott beszédében így fogalmazta meg: „A *statikus igazságosság* fogalmán kívül, amelyet a pozitív jog szankcionált, és amely egy meghatározott törvényes rendet védelmez, az emberi együttélés kiteljesedésekor egy másik fogalom, a *dinamikus igazságosság* fogalma szintén hatást gyakorol, amely a természetjogi követelményekből, vagyis a társadalmi igazságosság fogalmából levezethető.” A fentiekre és erre lásd: MUZSLAY István: *Az Egyház szociális tanítása*. Márton Áron Kiadó, Bp., 1997. (A továbbiakban: MUZSLAY, 1997.) 129-130. és HÖFFNER, Joseph: *Keresztény társadalmi tanítás*. Szent István Társulat. Bp., 2002. (A továbbiakban: HÖFFNER, 2002.) 67., továbbá: BALOGH Gábor: *Igazságosság és szolidaritás a katolikus társadalmi tanításban*. II. rész. *Konzervatív Szemle*. 1994/3-4. sz. 104.

is.¹⁵ A keresztény erkölcszociológia és a szociáletika azonban nem csak jogokra és kötelességekre hivatkozik, hanem arra a hitből fakadó szeretetre is, amely a keresztény embert arra ösztönzi, hogy a jóra irányuló készségeket (*habitus*), vagyis erényeket (*virtus*) bontakoztasson ki magában.¹⁶ Mindezek alapján a keresztény társadalometika a cselekedetek értékelésekor a jogi kötelességek mellett, amelyek az ember külső viselkedését határozzák meg, azt a belső hozzáállást is figyelembe veszi, amit az erény jelent, és különösen nagy jelentőséget tulajdonít az igazságosság erényének, amely így az egyes ember és a társadalmi élet egészének egyik legfontosabb „alpmagatartásává” válhat.¹⁷ Az igazságosság erénye feltételezi, hogy létezik az „igazság”,¹⁸ vagyis egy olyan értékrend és jogrend, amely jelzi, hogy egy adott személynek, egy közösségnek, vagy a teremtett dolgoknak „mi jár”. Az Egyház tanítása szerint ez az Isten által teremtett ember természetéből, az Istentől kapott értelem segítségével felismerhető.¹⁹

¹⁵ PÁL József: *A közjó (bonum communa) a katolikus egyház szociális doktrínájában*. Művelődési Minisztérium Marxizmus-leninizmus Oktatási Főosztálya, Bp., 1981. (A továbbiakban: PÁL, 1981.) 45.

¹⁶ Ez a meghatározás Aquinói Szent Tamás azon megállapításából indul ki, amely szerint „az emberi erény a jóra irányuló készség”. Idézi: BERAN-LENHARDT, 2003. 161. 289. l.j.

¹⁷ Aquinói Szent Tamás a fogalom meghatározásakor Arisztotelészre hivatkozik, aki szerint az igazságosság egy olyan képesség, amely alapján az emberek „igazság szerinti dolgokat művelnek, és az igazságot akarják”. Ezt a gondolatot a római jogtudós, Ulpianus is tovább viszi. Szerinte az igazságosság az akarat állandó és maradandó készsége arra, hogy mindenkinek megadja azt, ami jogosan megilleti. A keresztény természetjog a klasszikus görög-rómaihoz képest azzal az újdonsággal szolgál, hogy a természetjog normáját, vagyis az etikai parancsokat, mint lényegileg individuális és magára az egyes emberre vonatkozó normákat jogivá, azaz interperszonálissá, közösségivé teszi. Ennek köszönhetően az erkölcsi szabály, mely az egyénen belül rangsorolja és harmonizálja a javakat, társadalmi szabállyá válik. A fentiekre és erre lásd: BERAN-LENHARDT, 2003. 159-161.; FRIVALDSZKY, 2007. 151. és KECSKÉS Pál: *A keresztény társadalomszemlélet irányelvei*. Jel, Bp., 2001. (A továbbiakban: KECSKÉS, 2001.) 39.

¹⁸ Szent Tamás szerint mivel az igazság az igazságosság törvénye (*veritas iustitiae*), ezért nem lehet a pozitívista jogfelfogást úgy helyessé tenni, hogy közben nem vagyunk tekintettel az igazságra, ez ugyanis csak a jogpozitívista megközelítés szerves igazságossági és erkölcsi elemekkel való feldúsítását jelentené. FRIVALDSZKY, 2007. 150.

¹⁹ A neotomista természetjogtan értelmében a világ dolgait Isten csak lényegükben teremtette, és az emberi közreműködéssel kell, hogy kifejlődjenek, megvalósuljanak. Az ember (*causa secunda*) tehát része, pontosabban folytatója a teremtésnek, mivel a dolgokat kifejleszti, de csak azt csinálhat belőlük, amilyeneknek azoknak a teremtő szándéka szerint lenniük, vagy válniuk kell. A fentiekre és erre lásd: BERAN-LENHARDT, 2003. 161. és PÁL József: *A neotomista természetjogtan mint a katolicizmus szociális*

A keresztény társadalombölcselet a tomista filozófia által megállapított társadalmi viszonyok (a tagoknak egymáshoz [*ordo partium ad partes*], valamint a közösséghez [*ordo partium ad totum*], és a közösségnek a tagokhoz [*ordo totius ad partes*] fűződő viszonya) alapján az igazságosság alábbi kategóriáit határozta meg.²⁰

Az egyetemes (*iustitia generalis*) vagy törvényes igazságosság (*isutitia legalis*) fogalomkörébe tartoznak a társadalom egészére, azaz a közjó követelményeinek teljesítésére vonatkozó köteleességek. Ezek egyrészt a törvényhozók köteleességei a közjó megalapozásához szükséges törvények kidolgozásához²¹, másrészt az állampolgároknak az állammal szembeni, vagyis a törvények követésére irányuló kötelezettségei.²²

A társadalomnak csak egy részére vonatkozó részleges igazságosságon (*iustitia particularis*) belül különbséget tesz az elsősorban az adásvételnél érvényesülő, épp ezért csereigazságosságnak (*iustitia commutativa*) is nevezett megvalósulási forma,²³ valamint a társadalom egyes tagjainak vagy csoportjainak a társadalmi javakból való részesülését meghatározó osztó igazságosság (*iustitia distributiva*),²⁴ továbbá a bűnök súlyának megítélését és a büntetést szabályozó büntető igazságosság (*iustitia vindicativa*) és a társada-

doktrínájának metafizikai alapja. In: *Tudományos Közlemények*. Szegedi Orvostudományi Egyetem Marxizmus-leninizmus Intézet. Szeged, 1978. 68.

²⁰ FRIVALDSZKY, 2007. 157.

²¹ Bár a törvényes igazságosság elsősorban az államra vonatkozik, mindenhol érvényesülnie kell, ahol a közjó megőrzése a cél, így például az egyházi szférában, egy városközségben vagy egy kereskedelmi társaságban. Lásd erre: HÖFFNER, 2002. 70.

²² PÁL, 1981. 46.

²³ Az ipari társadalomban további négy területen mutatkozik meg a kommutatív igazságosság. Az árigazságosság vonatkozásában, a munkaviszonyokban (igazságos munkabér, kötelességteljesítés a munkahelyen), a szociális ellátási rendszerben, továbbá a közlekedésügyben. Lásd erre: HÖFFNER, 2002. 68.

²⁴ Gergely Jenő itt megfelelőbbnek tartja Mihelics Vid megfogalmazását, miszerint „az osztó igazságosság az, amely a közjóból mindenkit arányosan részesít, legalább addig a fókig, hogy a társadalom minden tagjának a helyzete elviselhető legyen”. Ez ugyanis szerinte jobban kifejezésre juttatja azt az összefüggést, hogy míg a csereigazságosságnál az abszolút vagy teljes egyenlőség a mérvadó, addig itt az arányos egyenlőségnek kell érvényesülnie. L. erre: GERGELY Jenő: *Az igazságosság keresztényszociális aspektusai*. In: „*Képzeltetek embert*”. *Politikaelméleti tanulmányok Schlett István 60. születésnapjára barátaitól, pályatársaitól, tanítványaitól*. Szerk. BIHARI Mihály – CIEGER András. Korona, Bp., 1999. (A továbbiakban: GERGELY, 1999.) 84.

lom tagjainak a közösség javának gyarapításához való hozzájárulását megá-
lapiító részesedést vállaló igazságosság (*iustitia contributiva*) között.²⁵

A felsoroltak mellett a 19. század közepe óta használták a szociális igaz-
ságosság kifejezést is a katolikus társadalmi tanításban, eleinte csupán min-
denféle tudományos megalapozottságot nélkülöző, nehezen azonosítható
tartalommal bíró vezérszóként. Elsőként feltehetően a jezsuita,
újsoklasztikus társadalomfilozófus, Luigi Taparelli d'Azeglio (1793-1862) al-
kalmazta 1840-ben, a természeti törvényről írt könyvében (*Saggio teoretico
di dritto naturale appoggiato sul fatto*), „az ember és ember közti igazságos-
ság” értelmében, Antonio Rosmini (1797-1855)²⁶ pedig – ugyancsak meglehe-
tősen homályos tartalommal – iránymutató elvként tüntette fel 1848-as,
keresztény mintaalkotmányról (*La Costituzione Civile Secondo la Giustizia
Sociale*) szóló javaslatában. Bár a 19-20. század fordulóján egyesek a „mo-
dernizmus gyümölcsének” nevezték a szociális igazságosságot, és elutasított-
ták azt, az elnevezés tovább terjedt a katolikus irodalomban, míg végül
létjogosultságot nyert az egyház hivatalos tanításában is.²⁷ 1891-es szociális
enciklikájában ugyan már XIII. Leó pápa (1810-1903) is említette egy alka-
lommal, de csak XI. Pius (1857-1939) 1931-es *Quadragesimo anno* kezdetű
körlevelében fordul elő több ízben a szociális szeretet társaságában, mint az
államhatalomnál magasabb és nemesebb erő.²⁸

²⁵ Meg kell jegyeznünk, hogy a fentiekben vázolt felosztás alapjait lerakó Aquinói Szent
Tamás nem határolja el élesen egymástól a különböző aspektusokat, mivel úgy véli, ak-
kor uralkodik valódi igazságosság egy államban, ha az egyének viszonyában a *iustitia
commutativa*, a szociális egész-egyén relációban az osztó igazságosság (*iustitia
distributiva*), a közösség tagjainak a szociális egészhez fűződő viszonyában pedig az
egyetemes vagy törvényes igazságosság (*iustitia generalis, iustitia legalis*) érvényesül. :
BERAN-LENHARDT, 2003. 162. és FRIVALDSZKY, 2007. 157.

²⁶ Hazai vonatkozásaira lásd: LADOCSE Gáspár: Antonio Rosmini-Serbati magyar kapcsola-
tai. *Magyar Sion*. 2007/2. sz. 195-201.

²⁷ A 19. században a katolikus egyházon belül két különböző irányzat alakult ki azzal kap-
csolatban, hogy miként viszonyuljon az egyház a modernitáshoz, vagyis a francia forradalom révén az európai közgondolkodásban megjelenő liberális eszmékhez. A liberális
irányzat a felvilágosodás, az újabb filozófiai és politikai szabadelvűség törekvéseivel va-
ló konstruktív vita mellett tette le voksát, ezzel szemben az ultramontán, vagy
antimodernista irányvonal képviselői az egyház centralizációja, és a belső hagyomány,
elsősorban a skolasztika és a tomizmus alapjain nyugvó megújulás mellett foglaltak ál-
lást. A fentiekre és erre lásd: HÖFFNER, 2002. 70., ANZENBACHER, 2001. 120-121.

²⁸ „A hatalom önmagában vak és erőszakos. Magasabb és nemesebb erőknek kell a gazda-
sági hatalmat kemény és bölcs fegyelem alá venniük: a szociális igazságosságnak és szo-

XIII. Leó a *Rerum novarum*ban már hangsúlyozta a társadalmi kérdések tekintetében a természetjog kötelező voltát, a természetes igazságosság érvényesítésének szükségességét, XI. Pius pedig utóbbinak a közjóra vonatkozó követelményeit juttatta kifejezésre negyven évvel később megjelent írásában.²⁹ A fogalom ilyen értelmezése azért vált szükségessé, mivel ez megfelelőképpen tudja érzékeltetni azt az összefüggést, hogy míg a törvényes igazságosság alatt a tételes törvények által megszabott kötelezettségeket értjük, addig a szociális igazságosság a közösség javát szolgáló természetjogi követelményeket állítja előtérbe, amelyek abban az esetben is fennállnak, ha a tételes törvények erről nem vagy nem megfelelően rendelkeznek.³⁰

A szociális igazságosság tehát – ahogyan azt XI. Pius *Divini redemptoris* kezdetű, 1937-ben közzétett szociális enciklikájában³¹ megfogalmazta – „az az igazságosság, amely a közösség tagjaira rója mindazokat a kötelezettségeket, amelyeknek teljesítését a közjó megkívánja. (...) A szociális igazságosság megvalósítása tehát az egész gazdasági élet beható tevékenységét fogja maga után vonni, békességben és rendben, jelezve így a társadalmi test egészségét, miként az emberi test egészségét megismerhetjük az organikus tevékenységek összhangzatos és jótékony munkájából.”³² Mindezek tükrében elfogadhatjuk a szociális igazságosság azon definícióját, mely szerint az nem más, mint a társadalom organikus szerkezetéből adódó természetjogi követelmény, ami a társadalom egyes tagjaitól és különböző csoportjaitól az

ciális szeretetnek. Szükséges, hogy ez az igazságosság az állami és társadalmi intézményeket áthassa és a szociálpolitikában gyakorlatilag is érvényesüljön, azaz olyan jogrendet és társadalmi rendet teremtsen, amely az egész gazdaságra rányomja a bélyegét, s amelynek a szociális szeretet a lelke.” *Quadragesimo anno* 90.

²⁹ Tette mindezt olyan meggyőzően, hogy 1931-ben megjelent körlevelét a „szociális igazságosság enciklikájának” nevezték el. Lásd erre: HÖFFNER, 2002. 70.

³⁰ A *Quadragesimo anno* kimondja: „mindenki kapja meg a maga részét a közjavakból. Oda kell hatni, hogy a teremtett javak elosztása közjó és a szociális igazságosság kívánalmaival összhangba hozassék.” Idézi: GERGELY, 1999. 85.

³¹ Magyarul: *Politikai és szociális enciklikák*. II. kötet. Szerk.: ZSIGMOND László. ELTE BTK, Új- és legújabb kori Egyetemes Tanszék, Bp., 1970.

³² Idézi: MIHELICS Vid: A pápai enciklikák és a szociális fejlődés. *Szociális Szemle*. 1939-1940/1. sz. 50-51. Az idézett megállapítás az egyházi teoretikusok azon korábbi elképzelésével áll szemben, amely a tételes törvényekben nem szereplő kötelezettségeket a szeretet követelményéhez sorolták, ami előidézte az arról folyó évszázados vitát, hogy az igazságosság vagy „csak” a szeretet nevében követelhető-e meg, hogy a felelőseket a rászorulóknak kell adni. Lásd erre: PÁL, 1981. 49.

egész társadalom javának biztosítását kívánja meg.³³ A közjó pedig mindennek előtt azt követeli, hogy a társadalom tagjai megkapják a feladataik betöltéséhez szükséges feltételeket.³⁴

A szociális igazságosság a későbbiekben általánosan alkalmazott fogalom-má vált, ennek megfelelően az idő előrehaladtával többféle értelmezése is kialakult. XII. Pius (1876-1958), elődje meghatározásából kiindulva, szintén a szociális szeretettel együtt járó, a társadalom működését irányító alapvető erőként jelölte meg, amit azonban meglátása szerint a cselekvőképesség érdekében a szociális hatalomnak (*autoritas*) is ki kell egészítenie. Szerepét később XXIII. János pápa (1881-1963) is aláhúzta, amikor *Mater et magistra* című, 1961-es szociális enciklikájában³⁵ a gazdasági tevékenység és intézmények legfőbb kritériumaként határozta meg a szociális igazságosság és szeretet kettőjét.³⁶

A katolikus társadalombölcselek körében alapvetően négyféle megközelítés alakult ki a szociális igazságosság definíciójával kapcsolatban. Sokan, például a belga jezsuiták, Arthur Vermeersch S. J. (1858-1936) és Edward Génicot S. J. (1856-1900), a münsteri és a mainzi egyetem teológiaprofesszora, valamint a német Peter Tischleder (1891-1947), úgy gondolták, hogy a szociális igazságosság fogalma az egyetemes (törvényes) igazságossággal azonos.³⁷ Ez az értelmezés abból indul ki, hogy a szociális igazságosság fogalmának bevezetésére azért van szükség, mert az állam által biztosított „törvényhozói igazságosság” nem a természetjogból, hanem az állam érdekeiből indul ki. E felvetés kapcsán azonban joggal merül fel, hogy a szociális igazságosság fogalmának használata már eleve feltételezné, hogy az állam

³³ KECSKÉS, 2001. 41.

³⁴ XI. Pius ezt így fogalmazza meg: „Amint az élő szervezetről csak úgy történhet hiánytalanul gondoskodás, ha az egyes szervek és tagok mindazt megkapják, amire szervi működésük teljesítéséhez szükségük van: ugyanúgy a társadalmi szervezetben a közjót is kifogástalanul csak akkor biztosíthatjuk, ha az egyes részeknek és tagoknak - azaz az emberi személyeknek – megadjuk a társadalmi hivatásuk betöltéséhez szükségeseket. Amint eleget teszünk a szociális igazságosságnak, annak gyümölcse azonnal jelentkezni fog az egész gazdasági élet fokozottabb ütemében, a békében és a rendben, vagyis a társadalom testének egészséges lüktetésében.” *Divini redemptoris*. Idézi: PÁL, 1981. 51.

³⁵ Közli magyarul: TOMKA-GOJÁK, 1993. 105-160.

³⁶ PÁL, 1981. 45. és 49.

³⁷ HÖFFNER, 2002. 70.

törvényhozói igazságossága nem felel meg a céljának.³⁸ A német Heinrich Pesch S. J. (1854-1926)³⁹ és Otto Schilling (1874-1956) elgondolása szerint a szociális igazságosság magában foglalja a törvényes és az osztó igazságosság jellegzetességeit, míg B. Mathis és F. Cavellara még tovább mentek, és úgy értelmezték a szociális igazságosságot, mint „a helyesen felfogott törvényes, részesítő és elosztó igazságosság alatti harmónia”.⁴⁰

Míg az eddig felsorolt fogalmi meghatározások az igazságosság három hagyományos alapformájával voltak összefüggésben, addig mások az igazságosság hármasság tagolású sémáján kívül helyezik el a szociális igazságosságot. Ebbe a csoportba tartoznak a Victor Catherin S. J. és Heinrich Pesch S. J. nevével fémjelzett német jezsuita iskola második generációjának legjelentősebb alakjaiként számon tartott Oswald von Nell-Breuning (1890-1991) és Gustav Gundlach (1892-1963),⁴¹ valamint az ugyancsak neotomista Josef Pieper (1904-1997) is. Ők abból indulnak ki, hogy a törvényes igazságosság még érvényesülése esetén sem tud megfelelő figyelmet szentelni a társadalom egyes csoportjainak problémáira, ezért azokra a szociális igazságosságnak kell ügyelnie. Ennek alapján úgy vélik, hogy a törvényes igazságosság az állam politikai tevékenységére irányul, míg a szociális igazságosság sajátos területét a társadalmi és gazdasági életben jelölték ki. Ezek szerint tehát a törvényes igazságosság biztosítja a politikai rendet, míg a közösségen belül elsősorban a társadalmi közösségekre és csoportokra hárul a társadalmi és gazdasági jólét megvalósításának feladata. Mindezek alapján arra a következtetésre jutnak, hogy a szociális igazságosság nem azonos az egyetemes

³⁸ BERAN-LENHARDT, 2003. 163.

³⁹ Pesch ötkötetes *Lehrbuch der Nationalökonomie* című úttörő munkájában a katolikus egyház társadalmi tanítását a szolidaritizmus rendszereként jellemezte, beépítve elképzelésébe a hivatásrendi társadalom elvét. Munkásságára lásd: BOTOS Máté: Egy modern jezsuita politikai gazdaságtan kialakulása: XIX. századi jezsuiták hatása az egyház szociális tanítására. In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. PPKE BTK, Új- és Legújabbkori Történelmi Tanszék, Piliscsaba, 2006. (A továbbiakban: BOTOS, 2005.) 583-596.

⁴⁰ HÖFFNER, 2002. 71.

⁴¹ Mindketten kulcsszerepet játszottak a *Quadragesimo anno* kezdetű enciklika elkészítésében, de Gundlach több pápai körlevél összeállításában is részt vett XI. Pius pápa alatt, sőt XII. Pius tanácsadójaként is működött. Lásd erre: BOTOS, 2005. 594-595. és KEMÉNY Gábor: *Katolikus közgazdasági gondolkodás a XX. század első felében, különös tekintettel Oswald von Nell-Breuning SJ gondolataira*. Doktori disszertáció. PPKE BTK Történettudományi Doktori Iskola. Bp., 2010.

igazságossággal, hanem az egyesek és a társadalmi közösségek tevékenységét, valamint az államhatalomhoz való viszonyát szabályozza.⁴²

A jelenleg érvényes értelmezés szerint a szociális igazságosság, ellentétben az előbb ismertetett elmélettel, nem kiegészítése a törvényhozói és a többi igazságosságnak, hanem azok alkalmazása a közjó érdekében, különösen a társadalom hátrányos helyzetben lévő tagjai javára.⁴³ A szociális igazságosság tehát mai fogalmaink szerint integrálja az igazságosság valamennyi fentebb ismertetett formáját, vagyis az államon keresztül megnyilvánuló törvényes igazságosságot, az osztó igazságosságot, valamint az államot segítő részesedést vállaló, és az egyesek viszonyára jellemző csereigazságosságot egyaránt.⁴⁴

3. Varga László S.J. élete és munkássága

Varga László S. J. 1901. július 6-án született Szombathelyen, jómódú dunántúli vasutas-családban. Gyermekként, illetve fiatal felnőttként több családi veszteség is érte. Édesapja fiatalon elhunyt, bátyja pedig – ugyancsak élete korai szakaszában – az első világháborúban teljesített frontszolgálat során esett el.⁴⁵ Az alsó fokú iskola elvégzését követően Varga László 1911-től a Csonnai Premontrei Kanonokrend Szombathelyi Főgimnáziumában folytatta tanulmányait. Az intézmény falai között eltöltött évek során széleskörű klasszikus humánműveltségre és kiváló nyelvérzékének köszönhetően már ekkoriban magas fokú idegennyelv-ismeretre tett szert.⁴⁶ A középiskola évei

⁴² MUZSLAY, 1997. 132.

⁴³ A keresztény társadalomtan igazságosságkonceptiója éppen abban különbözik a más ideológiai alapon álló, például szabadelvű és szocialista megközelítésekétől, hogy a szegények védelméből indul ki a szociális igazságosság meghatározásakor. A valós kép azonban természetesen ezúttal is jóval összetettebb. Friedrich August von Hayek (1899-1992) például *A szociális igazságosság illúziója* című 1981-es művében üres fogalomnak nevezi a szociális igazságosságot, míg a szintén liberális John Rawls (1921-2002) igazságelméleti fejtegetéseiben elfogadja azt. A két elmélet összevetésére lásd: TANYI Attila: *Piac és igazságosság? A piaci társadalom erkölcsi követelményei*. Napvilág, Bp., 2000.

⁴⁴ BERAN-LENHARDT, 2003. 164.

⁴⁵ BIELECK József: P. Varga László SJ. (1901-1974). *Anima Una*. 1974. március. (A továbbiakban: BIELECK, 1974.) 1.

⁴⁶ Az iskolában latinul, görögül, németül és franciául is tanult.

alatt mindvégig kimagaslóan teljesített, amit az is jelez, hogy a gimnázium mecénásai az ötödik, hatodik és hetedik évfolyam végén egyaránt pénzjutalommal ismerték el kitűnő tanulmányi előmenetelét.⁴⁷

Varga László 1918. augusztus 14-én lépett be a Jézus Társaságba. Saját elmondása szerint édesanyja ennek azért is különösen örült, mert a nagyszombati jezsuita noviciátusba való bevonulásával mentesült a katonai szolgálatól, amire egyébként már a gimnáziumban is készítették őt és kortársait.⁴⁸ Noviciátusát⁴⁹ még az akkoriban a magyar jezsuiták egyik legfontosabb szellemi központjának számító Nagyszombatban végezte, a város csehszlovák megszállása után azonban 1919 júliusában az újoncház többi lakójával együtt ő is Szegedre költözött.⁵⁰ Itt a Madách utca 17. szám alatti, egykori Szent Gellért konviktusban⁵¹ kaptak szállást, amit nem sokkal korábban hagytak el a Prónay-különítményesek.⁵² A rossz állapotban lévő épületet többek között Varga László segítségével tette lakhatóvá Müller Lajos noviciusmester a harmincnél is több, többnyire elsőéves tanuló számára.⁵³ A következő évben

⁴⁷ Lásd ezekre: a Csonnai Premontrei Kanonokrend Szombathelyi Főgimnáziumának értesítőjét a vonatkozó évekre (1911-1918). Leőhely: Országos Széchényi Könyvtár Törzsgyűjtemény. Raktár.

⁴⁸ BIELECK, 1974. 1.

⁴⁹ A jezsuita képzés rendje szerint a kétéves noviciátus után három év filozófia, három év pedagógiai gyakorlat (*magisterium*), majd négy év teológia, és ennek végén a pappá szentelés következett. Ezt szükség szerint egy-két év tudományos kutatómunka (*biennium*) követte. A képzés ezen szakaszát egy év lelki elmélyülés (*probatio*) zárta. Amennyiben előljárói tanári pályára szánják az egyént, három-öt év egyetemi képzés is a tanulmányi rend részét képezte. A kiképzés végén a *tertia*, azaz a harmadik *probatio* következik, melynek leglényegesebb eleme az a 30 napos lelki gyakorlat, melyet a jezsuiták rendszerint ekkor végeznek utoljára. Lásd erre bővebben: NAGY Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek*. Szeged, Universum, 1990. (A továbbiakban: NAGY, 1990.) 56-71.

⁵⁰ Itt rövid idő alatt jól megtanult szlovákul is.

⁵¹ Diákothon, diákkollégium.

⁵² PÉTER László: A jezsuiták Szegeden. In: *A Móra Ferenc Múzeum évkönyve*. 1997. (A továbbiakban: PÉTER, 1997.) 9-10.

⁵³ Miután Szegedre költözött a rend pozsonyi főiskolájának bölcsészeti (filozófiai) tagozata is, a szűkössé váló konviktus épületéből a noviciátust 1921 júniusában elköltöztették Érdre, a Szapáry-kastélyba, hat évvel később azonban ismét visszatértek a Tisza partjára. Lásd erre: PÉTER, 1997. 10.

Varga Kalocsára került, ahol mint kiskolasztikus (tanulmányait végző jezsuita rendtag) 1921-ben leérettségizett.⁵⁴

Az érettségit követően, 1921 őszétől az azon a nyáron Pozsonyból már szintén Szegedre költöző jezsuita főiskola bölcsészeti fakultásának hallgatója lett. Bár eleinte a középiskolai tanári pálya vonzotta, hároméves bölcsészeti tanulmányai ideje alatt tervei új irányt vettek.⁵⁵ A változás, egykori rendtársa, Fábry Antal szerint elsősorban azokkal a tapasztalatokkal állt összefüggésben, amiket Varga László akkor szerzett, amikor a rend néhány holdas városzéli birtokán⁵⁶ épült kis kápolnában vasárnaponként harmadmagával összegyűjtötte a környék, többnyire szegény sorsú földműveseit vagy gyári munkásait és azok családját, azért, hogy szellemi és lelki táplálékkal lássa el őket.⁵⁷ Az e munka során szerzett benyomásoknak köszönhetően a virágkorát élő pécsi Pius Gimnázium konviktusában⁵⁸ töltött felügyelő éveit (1924-27) alatt diákjai már a falusi nincstelének és az ipari munkások apostolának elő-

⁵⁴ FÁBRY Antal: P. Varga László emlékezete. In: *Kortárs magyar jezsuiták*. II. rész. Összeállította: SZABÓ Ferenc SJ. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Kecskemét, 1992. (A továbbiakban: FÁBRY, 1992.) 90.

⁵⁵ BIELECK, 1974. 1.

⁵⁶ A Szeged Új-Somogy-telepi részén megvásárolt, a rendtagok számára pihenőhelyül átalakított gazdaság a szegedi jezsuiták emlékezéseiben a legtöbbször csak nyaralóként (*villa*) kerül elő: „Ha kánikula volt, vagy hóvihár, mégis minden csütörtökön ki kellett mennünk a [rend]ház[na]k városon kívül fekvő nyaralójába, ahova tankönyvet még csak kivinni sem volt szabad, hanem ott sportoltunk, énekeltünk egész nap, és este vidáman jöttünk haza”. NAGY, 1990. 61. Idézi: PÉTER, 1997. 11.

⁵⁷ Később itt volt a KALOT első népőiskolája. FÁBRY, 1992. 91.

⁵⁸ A X. Piusról elnevezett Pécsi Jézus Társasági Kollégium Zichy Gyula pécsi püspök (1905-1926) tervei és hathatós támogatása alapján 1912 szeptemberében kezdte meg működését, de tanulói csak két évvel később foglalhatták el az intézmény állandó épületét. Az alapítás lezárásának azonban mégis csak az 1920-as évet tekinthetjük, mivel ekkor érettségizett az első piusista évfolyam, és a háborús szükséghelyzet után ebben az évben vehette birtokba épületének egészét a kollégium. Ezek alapján 1921-ben a P. generális az addigi kezdő kollégiumot (*collegium inchoatum*) rendes kollégium rangra emelte. Az 1920-as években aztán rohamosan megnőtt a diákok létszáma (1922-ben 440 fő, 1925-ben 574 fő), ezért 1926-ban az eredeti terveknek megfelelően felépítették a kollégium nyugati szárnyának felét. Még ugyanebben az évben Zichy Gyula kalocsai érsek-ké történt kinevezésével a kollégium a Társaság tulajdonában ment át. 1927-ben került sor a Jézus Szíve templom alapkövetételére. Az épület három évvel később készült el Fábrián Gáspár tervei alapján. A kollégium történetére lásd bővebben: HEGEDŰS László: *A Pius. Kollégium a Mecsek alján*. Pécs, 1991. és PETRUCH Antal: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából (1853-1950)*. II. kötet. Korda, Kecskemét, 1994. (A továbbiakban: PETRUCH, 1994.) 53-87.

képét fedezhették fel benne.⁵⁹ Varga László minden bizonnyal nagy hatást gyakorolhatott tanítványaira, hiszen a konviktus szigorú rendje szerint magiszterként a gimnáziumi foglalkozások kivételével minden idejét szakaszával, azaz a diákok életkor szerint kialakított csoportjával kellett töltenie. Ő felügyelt a tanulóidők (*studium*) alatt, szervezte a programjaikat, „lelki olvasásokat” tartott, sőt egy hálóteremben is aludt a gondjaira bízott szakasz tagjaival.⁶⁰

A magiszteri évek után, 1927 őszén a francia jezsuiták belgiumi főiskoláján, Enghienben kezdte meg teológiai tanulmányait. A németalföldi országban a képzés formális keretein kívül különösen nagy hatást gyakorolt rá az ott munkát vállaló magyar bányászok sorsának megismerése.⁶¹ Két évvel később az ausztriai Innsbruckban folytatta a képzést, és itt is szentelték pappá 1930. július 26-án, ahogy az a jezsuitáknál szokásos, teológiai tanulmányainak harmadik évében.⁶² A külföldön töltött évek során Varga László megismerkedett más országok nehézségeivel, szociális mozgalmával, kiemelkedő szociológusaival, így például személyes ismeretség fűzte a korábban már említett Oswald von Nell-Breuninghoz is. Itt szerzett tapasztalatai, valamint a belga és osztrák katolikus körökkel kialakított maradandó kapcsolatai komoly hatást gyakoroltak későbbi tevékenységére, mint ahogy XI. Pius *Quadragesimo anno* kezdetű szociális enciklikája is, melynek 1931. májusi megjelenését még Ausztriában élte meg.⁶³

1931 őszén rendi előljárói Szegedre helyezték, ahol az egy évvel korábban megnyílt csanádi egyházmegyei közti szeminárium, illetve a jezsuiták főiskolá-

⁵⁹ BIELECK, 1974. 1.

⁶⁰ Lásd erre: SOMODI Imre: Mindennapok a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban és Internátusban az 1910-es években. *Egyháztörténeti Szemle*. 2012/1. sz. Online: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/somodiimre-mindennapok.htm> (Letöltés ideje: 2012. december 13.)

⁶¹ VIDA István: Szociális irányú katolikus mozgalmak hazánkban (1935-1949). In: *Félbemradt reformkor 1935-1949. Törekvések Magyarország keresztény humanista megújítására, a haza és a szegénység szolgálatában*. Püski, Bp. 2006. (A továbbiakban: VIDA, 2006.) 28.

⁶² *A magyar jezsuitákat felszentelő püspökök*. Online: <http://www.jezsuita.hu/sites/default/files/11%20A%20magyar%20jezsuita%3%A1kat%20felszentel%C5%91%20p%C3%BCsp%C3%B6k%C3%B6k.doc> (Letöltés ideje: 2012. december 15.)

⁶³ BIELECK, 1974. 1.

jának dogmatika, majd szociológia tanára lett.⁶⁴ Egy év megszakítással – ami alatt a karintiai St. Andrä-ban a *tertia probatio*-val teljesítette formális rendi kiképzésének utolsó elemét – egészen 1936-ig itt tartózkodott, és a szegedi közeg rendkívül inspirálóan hatott rá. Rendtársáról, egyben a szegedi szeminárium lelki igazgatójáról (*spirituálisáról*) és liturgiatanáráról, Hunya Dániel páterről írt megemlékezésében így gondolt vissza szegedi élményeire: „Különös volt ez a Tisza-menti világ. A lelkét értem, nem a külsejét. Olyan volt az egész élet arrafelé, mint a megszorult mag a kalászbán. A nagy város vérszegény lett, mióta a határra került. A gazdát fojtogatta az adó, a zselért rágta a nyomorúság, de azért elkészült a Fogadalmi templom és az egyetem körülötte. Ott volt a püspöki palota, és ott volt P. Hunya szobája is. Az ablaka a Gizella térre nézett a piaristák felé. Mindennél jellemzőbb az akkori időre: az előkelő négyyszögben nemegyszer jajdult fel egy rongyos fiú kiáltása: sziksót vegyenek! Ebbe a bajtól vert világba akart P. Hunya új papokat nevelni.”⁶⁵

Ezekből a sorokból is kitűnik Varga páter érzékenysége a szociális kérdés iránt, ami újabb szegedi tartózkodása idején tovább erősödött. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a városban ekkorra kialakult egy a korkérdésekre fogékony értelmiségi réteg, továbbá a települést övező tanyavilág közelségének köszönhetően kézzel foghatóvá váltak a korszak belső társadalmi feszültségei, miközben a fővárosra jellemző liberális és baloldali értelmiségi és polgári szempontok és értékek háttérbe szorultak. Mindezek mellett az is lényeges szempont, hogy a csanádi püspök, Glattfelder Gyula volt az 1930-as években a katolikus püspöki karban a szociális kérdések „felelőse”,⁶⁶ úgy is

⁶⁴ Bíró Ferenc, a rend tartományfőnökének rendelkezése alapján 1935-től nemcsak a filozófiai tanulmányait végezték Szegeden, hanem a teológiát is, ami lehetővé tette, hogy a rendi főiskola együtt tanítsa a hallgatókat az egyházmegyeköziivel, aminek vezetését szintén a Jézus Társasága látta el. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter és Glattfelder Gyula csanádi megyéspüspök tevei között mindezek mellett az is szerepelt, hogy a Ferenc József Tudományegyetemen önálló katolikus teológiai kart szervezzenek, erre azonban sohasem került sor. Bővebben: MIKLÓS Péter: A szegedi hittudományi főiskola szervezése (1930). *Szegedi Műhely*. 2002/3-4. sz. 127-134. és PETRUCH, 1994. 225-235.

⁶⁵ VARGA László S.J.: Hunya Dániel (1900-1957). In: *Kortárs magyar jezsuiták*. II. rész. Összeállította: SZABÓ Ferenc S.J. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya. Kecskemét, 1992. 22.

⁶⁶ A püspöki kar megbízásából Glattfelder Gyula fogalmazta meg *A magántulajdonról és a munkáról* című főpásztori körlevelet, amely a *Quadragesimo anno*-t volt hivatott kom-

mint 1935-től az Actio Catholica magyarországi alelnöke.⁶⁷ Ilyen körülmények között egyáltalán nem meglepő, hogy Szeged az 1920-as évek végétől, de különösen az 1930-as években központjává vált a legkülönbözőbb indíttatású progresszív társadalmi eszméknek. Így található itt otthonra a magyarországi felsőoktatási hallgatók első szervezett falukutató munkaközössége,⁶⁸ a református hitű diákokat tömörítő Bethlen Gábor Kör, majd az abból kinövő Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, amelyből angol mintára a tanyai settlement mozgalom is elindult,⁶⁹ és így válhatott népszerűvé az Egyetemi Mária Kongregáció keretében Varga László SJ. által indított Szolidarista Klub, amelynek szabad, újító szelleméről és izgalmas vitáiról a diákok között legendák keringtek.⁷⁰ Ugyancsak ez a szellemi-társadalmi közeg ösztönözte Kerkai Jenőt munkás-paraszt mozgalmait, a Katolikus Agrár Legények Országos Testülete (KALOT) és a Hivatásszervezet elindítására, melyek szervezésében és működésében Varga László is tevékeny szerepet vállalt.⁷¹

mentálni a „magántulajdon sokat vitatott kérdésének helyes mederben való tartása céljából”. A katolikus püspöki kar pásztorlevele mintegy áldását adta a hazai hivatásrendi szerveződések megkezdéséhez, de legalábbis a pápai enciklikában szereplő ilyen eszmék bővebb kifejtéséhez és népszerűsítéséhez. A püspöki konferencia 1931. október 14-i jegyzőkönyvének szövegét idézi: GERGELY Jenő: Szociális enciklikák és a magyar katolicizmus. In: *Ministerio. Nemzetközi történész konferencia előadásai*. 1995. május 24-26. Szerk.: BÁRDOS István – BEKE Margit. Esztergom-Budapesti Érsekség, Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata, Kultsár István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány, Esztergom, 1998. 191.

⁶⁷ GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*. Pannonica, Bp., 1999. (A továbbiakban: GERGELY, 1999.) 156-157. Az *Actio Catholica* magyarországi történetére lásd: GIANONE András: *Az Actio Catholica története Magyarországon, 1932-1948*. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2010.

⁶⁸ Az 1929-ben indult falukutató munkában részt vett mások mellett például Erdei Ferenc, Ortutay Gyula, Tolnai Gábor, Radnóti Miklós és Tomori Viola. A mozgalom első kézzelfogható eredménye Erdei Ferenc 1931-ben Királyhegyesről készített szociográfiája volt. Erdei Ferenc és a settlement-mozgalom kapcsolatára lásd: EGRESI Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919-1939*. Napvilág, Bp., 2008. (A továbbiakban: EGRESI, 2008.) 136-140.

⁶⁹ Lásd erre: BUDAY György: *Dr. Hilscher Rezső tevékenysége és a settlement-munka módszere. A Főiskolai Szociális Telep*. Egyetemi Bethlen Gábor Kör (Kolozsvár - Szeged). Szeged, 1929.

⁷⁰ VIDA István: Varga páter reménye. In: *Kortárs magyar jezsuiták*. II. rész. Összeállította: SZABÓ Ferenc SJ. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya. Kecskemét, 1992. (A továbbiakban: VIDA, 1992.) 101.

⁷¹ A KALOT és a Hivatásszervezet történetére lásd: BALOGH Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika*. MTA Történettudományi Intézet. Bp., 1998. és RIGÓ Balázs:

A páter második szegedi évében, 1932-ben lett a szintén jezsuita Bangha Béla főszerkesztésében megjelenő, a katolikus lapkiadás „zászlóshajójának” számító *Magyar Kultúra*⁷² újságírója, egy évvel később pedig napvilágot látott első, korábbi írásait tartalmazó kötete is, *Új társadalmi rend felé* címmel. Ebben Varga a *Quadragesimo anno* magyarázatát adja, kiemelve az abban szereplő gazdasági-társadalmi rendszer leglényegesebb elemeit, kitérve a megvalósítás lehetőségeire is.⁷³ Ezt követte 1935-ben *Társadalmi etika* című tudománynpszerűsítő könyve, amely ugyan címében egy társadalmi etikai rendszer megalkotását ígéri, a nyomtatásban megjelent első kötet nagy részét a liberális és a marxista közgazdaság-tudomány bírálata alkotja, kiegészülve egy, a keresztény-katolikus erkölcszociológiai alapokon álló gazdasági rendszer vázlatával.⁷⁴ Varga páter néhány év alatt Bangha folyóiratának leghatározottabb hangú publicistájává vált. Az 1930-as évek közepén megjelent írásainak hangvétele a kor viszonyai között legalább annyira sértő volt a hivatalos körök számára, mint a népi írók bírósági eljárásokban visszatérően szereplő gondolatai.⁷⁵ Varga atyát azonban nem valamiféle felforgatási szándék vezérelte, hanem elsősorban a Szeged körüli népmisziókban a mélyszegénységről első kézből szerzett tapasztalatai, melyeket kórógyasztygyörgyi útja után így örökített meg egy utolsó szegedi évében, 1936-ban megjelent cikkében: „Néha úgy rémlett nekem, hogy talán maga a jó Isten is kevésszer láthatott valami ehhez foghatót! Jajgatott az emberben a lélek, amikor ma-

„Ha kenyér megvédéséről van szó, mi akkor is kiállunk.” A hivatásrendi gondolat és a Szegedi Hivatásszervezet (1936-1939). In: *Történelmi emlékezet és identitás*. Szerk.: STRAUSZ Péter és ZACHAR Péter Krisztián. Heraldika, Bp., 2012. 165-191.

⁷² Lásd erre: SZILÁGYI Csaba: Bangha Béla, a sajtóapostol. In: *Múlt és jövő. A magyar jezsuiták száz éve (1909-2009) és ami abból következik*. Szerk.: MOLNÁR Antal – SZILÁGYI Csaba. METEM, Bp., 2010. 51-65. és PETRUCH, 1994. 198-211.

⁷³ VARGA László S.J.: *Új társadalmi rend felé*. Magyar Kultúra. Bp., 1933. (A továbbiakban: VARGA, 1933.)

⁷⁴ VARGA László S.J.: *Társadalmi etika*. Első rész. Jezus Társasági Kollégium Szeged. Szeged, 1935. (A továbbiakban: VARGA, 1935.)

⁷⁵ Varga páter hangjának felerősödése egybe esett a *Magyar Kultúra* történetében bekövetkező korszakváltással is, melynek nyomán az addig a konzervatív katolikus körök orgánumának számító lap nyitottá vált a változásokat sürgető, gyakran meglehetősen radikális, ifjúkatolikus körök felé. A fentiekre és erre lásd: HÁMORI Péter: *Jezsuita társadalmi gondolkodók Magyarországon 1931-1944*. Varga László és Csávossy Elemér páterek a magyarság életproblémáiról. In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Szerk.: SZILÁGYI Csaba. PPKÉ BTK, Piliscsaba, 2006. (A továbbiakban: HÁMORI, 2006.) 610.

ga előtt látta azt a másfél száz férfit bezsúfolva egy pajtakápolnába, ahogy az éhségtől bágyadt szemmel és kiaszott arccal hallgatták az Isten országának ígéit (...). Pár órát beszélgettünk is egymással. Amit elmondtak magukról és övéikről, még borzalmasabb volt, mint megjelenésük. Egy darab pokol és földi kárhoz az a vidék ott a Tisza völgyében. Téli időben egy család átlagos jövedelme hetenkint 1-2 pengő. (...) És azok az emberek nem kérnek alamizsnát, nem akarják más nyakába varrni családjukat, nem koldulnak, hanem munkáért esedeznek és nincs senki, aki adna nekik.”⁷⁶

Ezzel a rendkívül gazdag élményanyaggal felvértezve került Varga László 1936-ban Budapestre, ahol lelkipásztor és a Mária Kongregáció elnöke, azaz prézeze lett. A Mária utcai kongregációs székházban az egyetemisták rajongva hallgatták előadásait, az ugyanott működő „urak kongregációja” előtt azonban, a számukra gyakran már lázítónak tűnő hang miatt, nem volt túl népszerű. Közönségének nagyobbik felét a Jézus Szíve templomban tartott miséin is a fiatal nemzedék tagjai alkották, az idősebbek inkább Bangha Bélát kedvelték.⁷⁷ Ennek megfelelően a páter Szegedhez hasonlóan a fővárosban is elsősorban az Egyetemi Mária Kongregációban vállalt vezető szerepet, azzal a jelentős különbséggel, hogy itt nem kellett a munkát az alapoktól kezdenie. Az ekkoriban szintén Budapesten tartózkodó Tornynos Gyula páter ugyanis már 1930/31-ben megszervezte a Kongregáció tagjainak részvételével az egyesület szociális szakosztályát, az Egyetemi Settlement Mozgalmat, amely Budapest mintegy 200 ezer barakk- és viskólakójának egyik telepén,⁷⁸ a Kiserdőben végzett sokrétű szociális munkát.⁷⁹ A nyomortelepe-

⁷⁶ VARGA László S.J.: Magyar muzsikok a Tiszaháton. In: VARGA László S.J.: *Keresztény felelősség*. Korda, Bp., 1943. 39-40.

⁷⁷ BIELECK, 1974. 2.

⁷⁸ A munkanélküliség és a lakásínség miatt főként az eredetileg vidékről a fővárosba költöző családok rendkívül rossz életkörülmények közé kerültek. Mivel lakást nem kaphattak, az üres külterületeken deszkából építettek maguknak bódékat, ahol leginkább csak aludtak, mert napközben munkát kerestek, vagy koldultak. Egy-egy ilyen telepen általában 1000-3000 ember tengődött nagyon nyomorúságos viszonyok között. A jezsuiták és a Jézus Szíve Szövetség tagjai két telepet pártfogoltak, a Kiserdőt és a Hangyatelepet. A Haller piac mellett és a Szent László kórház mögött elterülő Kiserdő nyomortanyán P. Tornynos Gyula (1901-1944), majd P. Müller Fülöp (1881-1970) végezte a kijáró lelkipásztori teendőket. Lásd erre: BIKFALVI Géza: A magyar jezsuiták szociális apostolkodásánál elvei és gyakorlata a huszadik század húszas és harmincas éveiben. In: BIKFALVI Géza: *Jezsuita olvasókönyv*. METEM, Bp., 2008. 158.

ken tett látogatások mellett P. Tornynos a mozgalom tagjainak elméleti képzésére is nagy hangsúlyt helyezett. Ezt szolgálták azok a belső szakszemináriumok, amelyeken kritikai elemzés alá vonták a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* részleteit, és mások mellett az a találkozó is, amelyet 1935/36 fordulóján rendeztek Szegeden, a Varga László által elindított Szolidarista Klub tagjaival.⁸⁰

Varga atya feltűnése újabb lendületet adott a már egyébként is igen aktívan működő Egyetemi Mária Kongregációnak, megerősítve ezzel a tagság körében róla kialakult képet, melyet az egyesület értesítője köszöntőjében így rajzolt meg: „Jól ismerjük őt írásaiból. Könyvei: az Új társadalmi rend felé, a Társadalmi etika és számos szociális cikke nem egy megmozdulásunknak vált már kiindulópontjává, gyakorlati tevékenységének pedig kézzel fogható eredményei vannak ma is Szeged vidékén. Megmondjuk őszintén: mint a legelső főiskolai szociális mozgalom megindítója és jelenleg is folytatója, örülünk annak, hogy ez a »vörös pap«-nak nevezett páter a mi emberünk lett”.⁸¹

P. Varga munkája nagyon szerteágazó volt az Egyetemi Mária Kongregációban. A heti összejövetel vezetése mellett szombat délutánonként szemináriumot is szervezett, melyen alkalmanként akár 50-60 fiatal is összegyűlt.⁸² Ezzel párhuzamosan szombat reggelenként a Kongregáció és a Settlement

⁷⁹ Az egyetemisták és a friss diplomások rendszeresen látogatták a nyomortelepek lakóit, esténként kijártak az ott élő fiatalokkal vitázni, színjátszó próbákat vezettek nekik, de részt vettek sportéletükben és vasárnaponként kultúrdélutánokat szerveztek számukra. Mindezek mellett természetesen nem hiányozhatott tevékenységi körükből a munkaalkalmak biztosítása, a szaktudás fejlesztése, valamint az azonnali vagy rendszeres anyagi segítségnyújtás sem. Később *Kiserdő* címmel négy oldalas közlőnyt is kiadtak, 1934-től pedig „tanulmányi kirándulásokat” szerveztek az érdeklődő egyetemisták számára. A fentiekre és erre lásd: VIDA István: Az EMSZO-mozgalom és előzményei. In: *Félbemradt reformkor. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása?* Tipografia Ugo Detti, Róma, 1990. (A továbbiakban: VIDA, 1990a.) 63-64.

⁸⁰ VIDA, 1990a. 64.

⁸¹ *Kongó*. Az Egyetemi Mária Kongregáció tagjainak. 1936. szept. 1. 2. sz. 1.

⁸² A budapesti Egyetemi Mária Kongregációnak 1936 tavaszán 90 tagja volt (40 jogász, 21 bölcsész, 15 orvos, 6 közgazdász, 8 egyéb. A tagság több mint fele az *Emericana*-t képviselte, 31 fő ugyanakkor semmilyen felsőoktatási egyesületnek nem volt a tagja.) Lásd erre: *Kongó*. Az Egyetemi Mária Kongregáció tagjainak. 1936. április 1. 1. sz. 4.

vezetői részére spirituális elmélkedéseket is tartott.⁸³ A páter működése nyomán bekövetkező változás a leglátványosabban talán a Kongregáció *Kongó*, majd *Üzenet* címmel megjelenő értesítője hangvételének gyökeres megváltozásán volt tetten érhető. Az addig többnyire az egyesület ügyes-bajos dolgairól, aktuális eseményeiről beszámoló kiadvány, a Varga László írásaiból már ismert módon, gyakran meglehetősen radikálisan szólt az egész magyar társadalmat érintő kérdésekről. A Kongregáció programját például a következő négy pontban sűrítette össze a lap: „1. Nem öncélú egyesület akarunk lenni, hanem egy, az egész népre kiterjedő keresztény megújulásnak alkotó láncszeme. (...) 2. Nem elégszünk meg a régi értelemben vett vallásos élet ápolásával, az életet akarjuk vallásossá tenni. (...) 3. A mai rendszerben nem lehet érvényre juttatni a tizparancsolat szellemét, ezért új rendszert akarunk! (...) 4. Nem a rendszerek mentik meg az országokat, hanem az emberek! Ezek az új emberek mi leszünk! Nem templom-keresztények, hanem az élő Krisztus követői!”⁸⁴ Másutt még élesebben bírálta a kereszténység korábbi képviselőit, és az előbb említett program megalkuvás nélküli végigvitelére szólított fel: „Megtorpanni? - Soha! Csábító hangok susognak a fülünkbe: a kereszténység már eljátszotta kisdud játékait. Nem időszerű. Bebizonyította tehetetlenségét az új problémákkal szemben! Nem és ezerszer nem! Mert a liberális aggastyánok 20 éves frázis kereszténykedése nem volt kereszténység! Krisztus diadalmas hadserege most készül a döntő ütközetre! (...) Hódító utunkban senki kedvéért sem fogunk megállni! A szirénhangok csak elszántságunkat fokozzák! (...) Előttünk csak két eset áll: Győzni vagy elpusztulni, de NEM ALKUSZUNK!”⁸⁵

E célok megvalósítását szolgálta az a szónokiskolával egybekötött agitátorképzés is, amelyet Varga páter 1939 februárjától hirdetett meg a kongreganisták számára. Ezen az előadók olyan témákból válogathattak, mint a liberál-marxizmus és a hivatásrendiség kapcsolata, a hivatásrendi mozgalom alapjai, a munka és a család jogainak biztosítása, vagy éppen a magyar értelmiség felelőssége Trianonért és a jövő értelmiségének feladatai.⁸⁶ A páter

⁸³ PAP Gyula: Iskolapadból a szociális mozgalomba. Egy volt bencésdiák visszanéz. In: *Félt-bemarád reformkor. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása?* Tipografia Ugo Detti, Róma, 1990. 92.

⁸⁴ *Üzenet*. Az Egyetemi Mária Kongregáció tagjainak. 1938. október. 1. sz. 3.

⁸⁵ *Üzenet*. Az Egyetemi Mária Kongregáció tagjainak. 1939. január. 1. sz. 4.

⁸⁶ *Üzenet*. Az Egyetemi Mária Kongregáció tagjainak. 1939. február. 2. sz. 3.

sajátos fellépésének és módszertani eljárásainak köszönhetően nemcsak írásaival, de az ilyen alkalmakon is nagy hatást gyakorolt hallgatóságára. Vida István, aki az Egyetemi Kongregáció tagjaként maga is résztvevője volt előadásainak, illetve különböző képzéseinek, így emlékezett vissza előjárója alakjára, a közös foglalkozások hangulatára: „Pillanatig se kételkedtünk, hogy ez az ember valami újat s lényegeset jelent. Úgy lépett a »Kongó« hétpróbás körébe, mint egy tünemény: vidáman, fölénnyel sziporkázva, nagy gondolati és szóbőséggel, szívét-lelkét kitarva. A kérdés-felelet módszerét kedvelte, a résztvevők rávezetését a tézisre. Sajátos sallangjai hamarosan közszájon forogtak. »Világos?« - kérdezte százszor is, mert mindennek világosnak kellett lennie. »Értik már, urak?« - ismételte, amíg az utolsó réveteg pillantást föl nem oldotta, s ki nem mondhatta eszmecseréink végszavát: »Mert erről van szó!« Tíz esztendőn át vezette e szavak utánozhatatlan muzsikájával a főiskolások, munkások és bárkicsodák tanfolyamait, eszmélkedéseit. Ritkán láttam fáradtnak, unottnak sohasem.”⁸⁷

Ebben az időszakban kapcsolódott be Varga László az előbb idézett Vida István titkárságával 1937-ben induló Egyházközségi Munkásszakosztály (EMSZO) mozgalmának szervező munkájába is. Az eredetileg a *Quadragesimo anno* ismertetése, eszméinek terjesztése, valamint a hivatásrendi gondolat jegyében nevelt egyházközségi tagoknak a hivatásrendi tagságra való felkészítése érdekében létrehozott kezdeményezés az *Actio Catholica*-tól indult ki.⁸⁸ Az új szervezet rövid időn belül komoly sikereket tudott felmutatni,⁸⁹ így az egyetemi fiatalok szociális tevékenységének súlypontja a Mária Kongregációból hamarosan az EMSZO-ba került át. Ebben ezúttal is nagy szerepe volt Varga páternek, aki a heti két alkalommal megrendezett agitátor-tanfolyamok keretében képezte nemcsak a már megalakult, hanem az alakulóféltben lévő csoportok tagjait is. A mozgalom hátsó mozgatójává váló jezsuita szerzetes az előadások mellett rendszeresen publikált az EMSZO lapjá-

⁸⁷ VIDA, 1992. 101.

⁸⁸ Az EMSZO működésére lásd: GERGELY Jenő: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890-1950)*. Kossuth, Bp., 1977. (A továbbiakban: GERGELY, 1977.) 195-202. és GERGELY Jenő: *A katolikus egyházközség (autonómia), mint a civil társadalom szerveződési lehetősége (1919-1944)*. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. 1997/3-4. sz. 131-141.

⁸⁹ 1936-ban 10 csoportban 400, 1937-ben pedig 30 csoportban már 4000 tagja volt, és ez a létszám a következő évben megduplázódott. Lásd erre: GERGELY, 1977. 197.

ban⁹⁰ és több brosúrát is írt a *Quadragesimo anno* nyomán kialakítandó új szociális rend elméleti alapjairól a szervezet részére.⁹¹ Az ezekben kifejtett gondolatait tárta a KALOT és az EMSZO 1938. május 15-én, a Tattersaal-ban megrendezett nagygyűlésen összegyűlt 30 ezer munkás elé is *Magyar Cél* címmel,⁹² mint a rendezvény vezérszónoka.⁹³ Az ekkor még csak röpirat formájában terjesztett szöveg, P. Varga és Mikos Ferenc gazdasági jogász közös szerkesztésében, egy évvel később ugyanezen a címen közel száz oldalas könyv formájában is megjelent, immár a Hivatásszervezettel közös kiadásban, kétszázezer példányban.⁹⁴ A *Magyar Cél* mint a keresztényszociális mozgalmak első nemzetpolitikai programja végcélként egy független, erős és „szociális népállam” megteremtését jelölte meg, amihez a *Quadragesimo anno*-ban meghirdetett rendiségen keresztül vezet az út. Utóbbi azonban a program egyik legfontosabb kitétele értelmében az államra nem, csak a gazdaságra vonatkozik. A kiadványt megjelentető szerveződések által képv-

⁹⁰ 1936 decemberében *Katolikus Munkás* címmel indult útjára, 1938-ban azonban *Új Szociális Rend-re*, majd *Új Rend-re* változott a címe. 1940 decemberéig havilapként jelent meg, ekkortól azonban már politikai hetilap formájában került forgalomba egészen 1944-ig. Lásd erre: GERGELY, 1977. 197.

⁹¹ VARGA László S.J.: *Legyen igazság!* Bánsági Nyomda, Bp. 1938. (A továbbiakban: VARGA, 1938.); VARGA László S.J.: *A mi utunk. Mit tett és mit akar az EMSZO?* Bánsági Nyomda, Bp., 1940.

⁹² A program megfogalmazása, illetve a névválasztás kapcsán kisebb feszültség alakult ki a hivatásrendi szervezetek vezetői között. P. Nagy Töhötöm visszaemlékezései szerint Kerkai Jenő, Közi-Horváth József és Varga László között pénzügyi természetű vita zajlott, melynek nyomán utóbbiak nem hívták meg Kerkait a nagygyűlés előtti tanácskozásra, annak ellenére, hogy a fővárosban tartózkodott. Távollétében az ülés résztvevői a Magyar Cél mozgalom elnevezést fogadták el mint valamennyi hivatásrendi mozgalom összefoglaló nevét, ellentétben az általa korábban javasolt Magyar Rendi Népmozgalom névvel. Kerkai páter az eset után a tanácskozás valamennyi résztvevőjének külön levelet írt, amelyben tiltakozott a döntés ellen, és kérte az általa kezdeményezett név elfogadását. Kérése azonban, elsősorban Varga atya és Közi-Horváth ellenállása miatt, nem teljesült, így a Tattersaal-ban megrendezett gyűlésen végül Magyar Cél néven hirdették ki a hivatásrendi szervezetek összefogását. Lásd erre: P. NAGY Töhötöm: *Beszélgetésem Istennel*. 1938. V. 3-i bejegyzés.

⁹³ A gyűlésről beszámoló Boldizsár Iván a mozgalom eredményességének egyik okát a kiváló vezetők személyében látja, akik szerinte „szociológiailag képzettek, jó emberismerek (...) és kitűnően értenek a szervezéshez és a propagandához.” E megállapítása kapcsán Bihari József, Freesz József és Vida István mellett név szerint is említi Varga Lászlót. Lásd erre: BOLDIZSÁR Iván: Az EMSZO kiállása. *Katolikus Szemle*. 1938/6. sz. 356.

⁹⁴ *Magyar Cél. Az erkölcsi forradalom programja*. EMSZO-KALOT-Hivatásszervezet, Bp., 1939.

selt katolikus progresszió jegyében a szöveg foglalkozik a földosztás és a telepítés kérdésével, és számos népjóléti probléma, mint például a még ma is aktuális női munkabér ügye mellett, felveti az úgynevezett zsidókérdés lehetséges megoldási módját is.⁹⁵

Erre az időszakra tehető a hivatásrendi szervezetek és Varga László kapcsolatainak szorosabbá válása a második miniszterelnökségét megkezdő Teleki Pállal, aki elődeihez hasonlóan fontosnak tartotta a magyar társadalom szervezeti kereteinek felfrissítését és megújítását.⁹⁶ A miniszterelnök és az atya közötti jó viszonyt példázza, hogy az EMSZO és a Hivatásszervezet által a Goldberger-féle textilgyárakban 1939 júniusában levezetett országos jelentőségű sztrájk után,⁹⁷ P. Varga személyes közbenjárására került sor „probléma-megbeszélésre” a miniszterelnökségen Teleki és az említett mozgalmak irányítói között, ami nagymértékben hozzájárult a munkabeszüntetés gyors

⁹⁵ Nem véletlen a hasonlóság az Imrédy Béla által 1938 szeptemberében meghirdetett új csodás forradalom és a hivatásrendi szervezetek erkölcsi forradalmának tartalma között. A Magyar Cél-program elfogadása állt ugyanis a háttérben annak a politikai és anyagi támogatásnak, amelyet a miniszterelnök e mozgalmaknak nyújtott. Imrédy arra kívánta felhasználni a katolikus szociális mozgalmakat, hogy konkuráljanak a nyilasokkal. Így eshetett meg, hogy miután Varga páter az *Új Szociális Rend* hasábjain kritikával illette a totális államrendszereket, a nyilasok a tengelyhatalmak elleni izgatással vádolták meg a hivatásrendi mozgalmakat, melynek nyomán Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter három hónapra betiltotta a lapot. Imrédy bukásával végül a Magyar Cél mozgalom is elveszítette aktualitását. Lásd erre: GERGELY, 1999. 174. A program értékelését lásd bővebben: BALOGH Margit: A keresztényszociális mozgalmak az 1930-as években és a kereszténydemokrácia. In: *Az élő hagyomány. Barankovics István és a magyarországi kereszténydemokrácia öröksége.* Barankovics István Alapítvány – Gondolat, Bp. 2007. (A továbbiakban: BALOGH, 2007.) 100-104.

⁹⁶ Erre vonatkozó nézeteit már kormánybeszédében is hangoztatta: „Bizonyos az, hogy ma az állam széles e világon sok olyan feladatot kellett és kell, hogy átvegyen, szervezzen és igazgasson, amelyek [...] a liberalizmus korszakában nem hárultak az államra, így a [...] gazdasági és társadalmi feladatokat is. De vigyázzunk, nehogy [...] a társadalom feladatait mindinkább az államra hárítsuk át, mert ez veszélyes, [...] aláaknázza a társadalom és egyedeinek életeterejét, iniciatíváját, fejlődőképességét [...]. Ápolni kell azt az életerőt, amely fájdalom, csak [...] néhány egyesületben, mozgalomban, munkaközösségekben virágzik.” Idézi: STRAUSZ Péter: Útkeresés a két világháború közötti Magyarországon. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés startégiái és szervezeti modelljei a 20. században.* Szerk.: DOBÁK Miklós. L'Harmattan, Bp., 2011. (A továbbiakban: STRAUSZ, 2011.) 209.

⁹⁷ A gyár munkásnői lázadtak fel a túrheteretlen bánásmód és az alacsony - minimumbér alatti - fizetések ellen.

sikeréhez.⁹⁸ Varga páter részt vett abban az ideológiai munkában is, amit a Teleki-kormány megbízásából az EMSZO és a KALOT végzett a Miniszterelnökség Társadalompolitikai Osztályának⁹⁹ vezetője, Kovrig Béla irányításával a háborús propagandaszolgálat terén. A Társadalompolitikai, majd 1940-től Nemzetpolitikai Szolgálat keretében, az ún. „hangulatkeltek” egyikeként Varga László feladatai közé tartozott a hadviselés társadalom-lélektani feltételeinek megteremtése, a kedvezőtlen szociális viszonyok miatti csüggedés ellensúlyozása és a felelős politikai, illetve katonai vezetők propagálása.¹⁰⁰

Részese volt az atya annak a közel két hónapon át tartó egyeztetéssorozatnak is, amit Teleki Pál az általa tervezett érdek-képviselési reform kapcsán kezdeményezett 1940 tavaszán politikusok, szakmai érdekképviseltek, valamint a hivatásrendiséggel és közigazgatási kérdésekkel foglalkozó szakértők bevonásával. A tárgyalások során a résztvevők nemcsak a miniszterelnök szakértői köre által az országos ipari, kereskedelmi és bányászati munkakamaráról kidolgozott törvényjavaslatot véleményezték, hanem kifejtették magával a gazdaság- és társadalomszervezéssel kapcsolatos elképzeléseiket is.¹⁰¹ A páter az ankét 1940. május 20-i ülésén annak a meggyőződésének adott hangot, hogy az érdek-képviselési reform nem állami-közigazgatási, hanem sokkal inkább társadalmi kérdés. Hangsúlyozta, hogy meglátása szerint egy olyan hivatásrendi jellegű szervezetet kell létrehozni, amely autonómiával bír. Elutasította egy totalitárius megoldás lehetőségét, kijelentve, hogy „a munkásság fejéből ki kell verni az osztályharcos és totális ideológiát.”¹⁰²

Teleki döntése nyomán ugyan elmaradt a törvénytervezet további tárgyalása, a KALOT, az EMSZO, a Hivatásszervezet és a felvidéki Prohászka-körök egyesülésével 1940 elején induló Magyar Szociális Népmozgalom azonban

⁹⁸ VIDA István: A munkásmozgalom másik oldala: keresztény szakszervezetek. In: *Félbe-maradt reformkor. Miért akadt el az ország keresztény humanista megújulása?* Tipografia Ugo Detti, Róma, 1990. (A továbbiakban: VIDA, 1990b) 82.

⁹⁹ Lásd erre: HÁMORI Péter: Kísérlet egy „propagandaminisztérium” létrehozására Magyarországon. A Miniszterelnökség V., Társadalompolitikai Osztályának története 1938-1941. *Századok*. 1997/2. sz. (A továbbiakban: HÁMORI, 1997.) 353-381.

¹⁰⁰ P. Varga már Imrédy miniszterelnöksége idején is részt vállalt a Társadalompolitikai Osztály által irányított propagandatevékenységből vidéki ismeretterjesztő előadások tartásával. A fentiekre és erre lásd: BALOGH, 2007. 113-114.; HÁMORI, 1997. 362.

¹⁰¹ STRAUSZ, 2011. 210.

¹⁰² Idézi: STRAUSZ, 2011. 213.

beemelte programjába a miniszterelnököknek az érdek-képviselési rendszer átalakításával kapcsolatos elképzeléseit. Az újonnan megalakult szervezet „magyar munkaalkotmány” bevezetését, a legkisebb mezőgazdasági bérek megállapítását és az új földbirtoktörvény gyors végrehajtását követelte. Vida István visszaemlékezése szerint „Varga páter mindezeket [...] szorgalmazta, személyes ügyének vette, s úgy közlekedett az országos hálózat csomópontjain, mint a saját családjában”.¹⁰³ P. Varga egyik legnagyobb sikerének azt tartotta, hogy egy Fiala Magyarság nemzetpolitikai klubjában tartott előadása alkalmával sikerült a földreform gondolatának megnyernie Telekit, aki ugyan híve volt az arányosabb földbirtokelosztásnak, korábban nem osztotta Varga Lászlónak a földbirtokstruktúra gyökeres átalakítására vonatkozó elképzeléseit.¹⁰⁴ A hivatásrendi szervezetek és a kormány ígéretesen induló együttműködése ebben a formában Teleki öngyilkossága miatt 1941-ben félbeszakadt.¹⁰⁵

1941-ben jelent meg *Szociális reform és hivatásrendiség* című műve, melyben rendszerbe foglalta a hivatásrendiséggel kapcsolatos gondolatait, kitérve a kérdés gazdasági, szociális és társadalmi, de még államjogi vonatkozásaira is.¹⁰⁶ A következő években az Actio Catholica Országos Elnöksége által megjelentetett vallásos és egyháztörténeti füzetsorozatának részeként jelent meg több kisebb terjedelmű írása,¹⁰⁷ melyeket 1943-ban a *Keresztény felelősség* címmel a *Magyar Kultúrában* megjelent cikkeinek gyűjteménye követt.¹⁰⁸ Magyarországon írt munkáinak sorát 1944-ben *Tájékozódás* című,

¹⁰³ VIDA, 1992. 102.

¹⁰⁴ VIDA, 1992. 102.

¹⁰⁵ Ehhez nyilván az is hozzájárult, hogy a szervezet ötletgazdája, Kovrig Béla és a miniszterelnök kapcsolata időközben megromlott a Társadalompolitikai Osztály sikertelensége miatt, amit egyébként Teleki már 1940 elején beolvasztott a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba. Kovrig pedig – mintegy ellentételezéseként – megkapta a kolozsvári egyetem rektorságát. Lásd erre: HÁMORI, 1997. 368.

¹⁰⁶ VARGA László S.J.: *Szociális reform és hivatásrendiség*. Stádium, Bp., 1941. (A továbbiakban: VARGA, 1941.)

¹⁰⁷ *Több bölcsőt, mint koporsót!* Bp., 1941. (Actio Catholica 87.); *A család szociális jogai a társadalomban*. Bp., 1942. (Actio Catholica 97.); *Az emberi személyiség méltósága és jogrendje*. Bp., 1943. (Actio Catholica 108.), *A társadalmi béke alkotmánya*. Bp., 1943. (Actio Catholica 111.), *A keresztény állam*. Bp., 1943. (Actio Catholica 112.), *Magyarság és kereszténység*. Bp., 1943. (Actio Catholica 113.)

¹⁰⁸ VARGA László S.J.: *Keresztény felelősség*. I-II. kötet. Korda. Bp., 1943.

szintén korábbi írásait közlő kötete zárta.¹⁰⁹ Varga páter tehát a háború éveiben sem hagyott fel az írással, sőt ekkor kapcsolódott be aktívabban a népmissziós munkába is, a társadalmi rendszer átalakításába vetett hite azonban Teleki halála után jócskán megfogyatkozott, és a következő években – nyilvánvaló okok miatt – nem is erősödött meg újra. Miközben Kerkai Jenő vezetésével már 1943 óta zajlott egy új kereszténydemokrata politikai párt megalapozása, Varga atya fokozatosan háttérbe vonult. Azok közé tartozott, akik 1945 elején a közéleti események alakulása láttán a belső emigráció vagy más tevékenység útját választották a politikai részvétel helyett. 1949-ben a budapesti Jézus Szíve Lelkigyakorlatos-ház, a Manréza rektora lett, majd a jezsuita rend 1950-es feloszlását¹¹⁰ követően Szombathelyen tanított dogmatikát két évig. A kommunisták ekkor már megfigyelték, ezért 1952-ben el kellett hagynia Magyarországot. Később erről egy Vida Istvánhoz írt levelében így emlékezett meg: „Nem akartam nyugatra jönni, mivel azt reméltem, hátha megtérnek valami kertészetben, ahol kapálva, gyomlálva, csöndben imádkoztam volna. Ők azonban még ezt sem engedték.”¹¹¹ Ezután 1953 és 1956 között a vallon jezsuiták eegenhoveni főiskoláján tanított szociológiát, majd rövid müncheni kitérőt követően visszatért Belgiumba, és az ott élő magyarok főlelkésze lett. Míg egészsége engedte, a hatvanas években, elment a tengeren túlra is, hogy a Kelet-Kanadában élő magyaroknak tartson előadásokat. Ez is jól mutatja: ezekben az években is aktív volt, cikkei jelentek meg az emigrációs lapokban, folyóiratokban, Magyarországon is többször hallhatták a Szabad Európa műsoraiban gondolatait, és ekkoriban írta meg 1960-ban *A magyar titok* címmel megjelent utolsó nyomtatásban kiadott művét is, mely 2007-ben hazánkban is napvilágot látott.¹¹² 1974. január 9-én hunyt el a belgiumi Leuvenben, miután egy nappal korábban szívinfarktusra volt. Temetésére 1974. január 12-én, Leuven főteplotombájában került sor, a szertartáson 25 pap és mintegy 300 hívő búcsúzott tőle.¹¹³

¹⁰⁹ VARGA László S.J.: *Tájékozódás*. Pázmány Péter Irodalmi Társaság. Budapest, 1944.

¹¹⁰ A szerzetesrendek működési engedélyét az 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelet vonta meg.

¹¹¹ VIDA, 1992. 105.

¹¹² VARGA László S.J.: *A magyar titok*. Don Bosco, Bp., 2007.

¹¹³ MUZSLAY István: P. Varga László utolsó napjai. In: *Kortárs magyar jezsuiták*. II. rész. Összeállította: SZABÓ Ferenc S.J. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Kecskemét, 1992. 89-90.

4. A szociális igazságosság Varga László S.J. műveiben

Varga páter írásaiban abból indul ki, hogy nem lehet a válságot kizárólag a gazdasági kérdések felől megközelíteni, hanem a XI. Pius által leírtak mentén haladva, a mélyebb okokat vizsgálva, a társadalom erkölcsi válságát is figyelembe kell venni.¹¹⁴ Az erkölcs szerinte nem más, mint az ember azon sajátossága, hogy egy bizonyos természetbe ivódott törvény szerint belső indítástól cselekedve kölcsönösen tiszteletben tartja egymás jogait és felelősséget vállal embertársaiért.¹¹⁵ „Tehát az erkölcs szabad cselekedeteinket hozza összhangba a legfőbb erkölcsi normával, és a jogrend az erkölcsi rendnek az a része, amely az igazságosság tárgyi következményeiből folyó jogokat és kötelességeket foglalja magában.”¹¹⁶ Mindezt már csak azért is fontosnak tartja kihangsúlyozni, mivel szerinte a valóban hatékony társadalmi megújuláshoz az egész társadalom közreműködésére szükség van, azaz a reformból munkásnak és munkavállalónak egyaránt ki kell vennie a részét, úgy ugyanis az soha nem valósulhat meg, ha minden érintett csak jogokat és előnyöket vár tőle.¹¹⁷ Ez a megállapítás abból a neotomista alapelvből indul ki, miszerint az ember természetéből fakadóan társadalmi lény.

Az erkölcsök háttérbe szorulása Varga László meglátása szerint anarchikus állapotokat teremtett a gazdaságban, és a csódtól való félelem, valamint a gyors meggazdagodás reménye a spekuláció színterévé tette a pénzpiacokat.¹¹⁸ Ehhez szerinte nagymértékben hozzájárultak a hazai bankrendszer hiányosságai és a részvénytársasági névtelenséget biztosító törvényi környe-

¹¹⁴ „Szinte kétségbeejtő az az egyoldalúság, amellyel gyakran vezető állásban levő gazdasági szakemberek is a mai válságot megítélik. (...) Az a baj, hogy a mai krisztustalan ember szellemi öncsonkítást végzett el önmagán, nem képes többé egyetemes, az egész valóságot felölelő képet alkotni magának az egész valóságot felölelő képet alkotnia magának az egyéni és társadalmi élet jelenségeiről, és mozgató erőiről. (...) XI. Pius mint az egyetlen kielégítő és egyetemes világnézet legfőbb képviselője, nem áll meg a felszínes problémáknál, hanem leszáll a társadalmi válság okainak mélységeibe is és nemcsak túltermelést, munkanélküliséget, a valutarambolást, a hitelpangást, nemzetek elnyomóítását veszi észre, hanem mélységes fájdalommal mutat rá a legnagyobb veszteségre, a lelkek elnyomódására, az erkölcsi összeomlásra, mint a társadalmakat fojtogató bajok legfőbb forrására és leggyászosabb következményére.” VARGA, 1933. 6.

¹¹⁵ VARGA, 1938. 6.

¹¹⁶ VARGA, 1935. 22.

¹¹⁷ VARGA, 1941. 4-5.

¹¹⁸ VARGA, 1933. 7.

zet is, amely a minimumra csökkentette a társadalommal szembeni felelőséget,¹¹⁹ továbbá az, hogy az állam keretei között teljesen felbomlott állapotban, szerves társadalmi kapcsolatok nélkül él a társadalom, így egyes tagjai szociális problémáik megoldásában nem számíthatnak segítségére.¹²⁰ A válságba jutott kapitalista társadalmi rendszer további hiányosságai között említi, hogy keretei között a nagytőke birtokosai és kezelői a korlátlan profittermelést tették a gazdasági élet vezérlő elvévé, kettéosztva a társadalmat, megteremtve a proletariátust¹²¹ és vele az állandósult társadalmi forradalmat, vagyis az osztályharcot. A liberális kapitalizmus Varga László meglátása szerint szükségszerűen gazdasági diktatúrához vezet, mert a szabad verseny minden esetben az erősebb vagy erőszakosabb fél győzelmét eredményezi. A páter véleménye az, hogy ezzel együtt jár a nemzeti vagyon és jövedelem aránytalan elosztása, ami miatt a társadalom nagy részének a legalapvetőbb létbiztonság sem biztosított. A fentiek alapján egyértelműnek tartja, hogy a modern kapitalizmust nemcsak időlegesen fellépő, átmeneti válságok, hanem alapvető strukturális hiányosságok jellemzik, ezeket pedig csak gyökeres rendszerváltozással lehet kijavítani. Ez szerinte a rendszert irányító társadalmi és erkölcsi individualizmussal, a lehető legnagyobb és legolcsóbb profitot célul kitűző gazdaságpolitikával és az osztályharcot, illetve a forradalmi veszélyt állandósító és a nemzeteket válságba taszító társadalompolitikával magyarázható.¹²² Ezt a helyzetet csak úgy tartja felszámolhatónak, ha a nemzetgazdaság legfőbb szabályozó elvévé a szabad verseny és a tőke diktatúrája helyett a szociális igazságosság válik. Ennek alapján kerül

¹¹⁹ „Nyilvánvaló ebből, hogy egész hitelrendszerünk elhibázott alapokon nyugszik, mikor egyrésztől az egész nemzet gazdasági életét a kezében tartja, másrészt üzletmenetébe, vagyonkezelésébe a köznek jóformán semmi beleszólása nincs mindaddig, amíg az elhibázott befektetéseknek és lelkiismeretlenül merész spekulációknak szomorú következményeit neki kell vállalnia, hogy még nagyobb katasztrófákat elhárítson.” VARGA, 1933. 17-18.

¹²⁰ VARGA, 1941. 15.

¹²¹ A proletár fogalmát *Új társadalmi rend felé* című a következőképpen fogalmazta meg P. Varga: „Proletár az az ember, akinek csak annyi jövedelme van, amennyi éppen elég a maga és családjának napról-napra való eltartására, de nem képes vagyont, tulajdont szerezni, amiből pl. munkanélküliség vagy keresetképtelenség esetén meg tudna élni. (...) Röviden proletár az, aki kénytelen munkaerejét mint piaci árut értékesíteni, minden biztosíték nélkül arra nézve, hogy a munkájából csakugyan fönn is tartatja magát.” VARGA, 1933. 37-38.

¹²² VARGA, 1933. 16-20.

sor a jövedelemelosztásra, az osztályharcot pedig felváltja a különböző foglalkozási ágak együttműködése, az államhatalom vezetése és ellenőrzése mellett. További követelményként fogalmazza meg, hogy, mivel a kapitalizmus olyan gazdasági jogrendet teremtett, amely az egyéni felelősséget szinte teljesen kiiktatta, ezért a törvényhozóknak arra kell törekedniük, hogy olyan új jogi szabályozást teremtsenek, amely rákényszeríti a társadalomra a korábban említett kölcsönös felelősség szellemiségét.¹²³

Varga atya szerint épp ez a modern társadalomból hiányzó kölcsönös felelősség, a Heinrich Pesch és Gustav Gundlach nevéhez fűződő szolidaritás¹²⁴ alkotja a szociális vagy társadalmi igazságosság fogalmának alapját. Eszerint ugyanis, mivel a közösség együttműködése hozza létre a javakat, amelyek révén az egyes ember könnyebben boldogul, a közjó előmozdítása mindenkinek egyúttal egyéni érdeke is. Alapvető kölcsönösséget lát abban is, hogy a közösségnek járó szolgálatot mindenki csak akkor fogja megfelelően teljesíteni, ha attól mindazt megkapja, amire társadalmi funkciójának betöltéséhez szüksége van.¹²⁵ A szociális igazságosság tehát Varga László megállapítása szerint az az isteni törvény, amely kötelezi az egyént arra, hogy a közérdeket minden körülmények között szem előtt tartsa.¹²⁶ Szerinte épp ezért nem-

¹²³ VARGA, 1933. 20-21.

¹²⁴ „A szolidaritizmus általános értelemben egy olyan szociális rendszer, amely mind az egyes emberek egymás közötti, mind a család és állam természetes közösségeinek tagjai közötti szolidáris kapcsolatot megfelelően, azaz a mindenkori közösség lényege szerint, érvényre juttatja. Egyszersmind síkra száll a közösségi szellemtől erős, ám jogilag rendezett, kooperatív, reprezentatív és korporatív, a rendek és hivatások szerint berendezkedő csoportosulásnak a történelem igényéhez igazított sokirányú kibontakozása mellett. Segítségére siet a gyengének, az emberek szolidáris kapcsolatainak keresztül korlátozza a hatalmat. Az igazság és szeretet nevében egymás kölcsönös tiszteletben tartására szólít fel, úgy hogy számít a különböző formájú természetes, szabad, nyilvános és magántársaságok kölcsönös együttműködésére - mindezt azok természetes és történelmi sajátosságaihoz mérten, végcélként szem előtt tartva mindegyik fél boldogulását. Az ímént felsorolt lényeges vonásai után röviden a szolidaritizmus rendszerét olyan közösségi elvnek nevezhetjük, amely mentes a túlzásoktól, tiszteletben tartja mind az egyént, mind a társadalmi egész jogait, valamint a szabadságot és a társadalmi felelősséget is.” PESCH, Heinrich: *Lehrbuch der Nationalökonomie*. I. kötet. Idézi: ANZENBACHER, 2001. 135.

¹²⁵ VARGA, 1941. 18-19.

¹²⁶ A szociális igazságosság érvényesülésére a magyar pulykatenyésztők arra vonatkozó követelését hozza fel példaként, hogy a kartellbe tömörült kereskedelem tisztességes áron vegye át tőlük az árut, és ide sorolja azt is, hogy a magyar kormány a legfontosabb mezőgazdasági termények minimális árait megszabja. Ezek a lépések ugyanis

csak az vét a szociális igazságosság törvénye ellen, aki jogtalanságot követ el vagy a maga adósságát nem fizeti meg, hanem az is, aki nem gondoskodik a szegényebkekről, miközben ő maga a javakban bővelkedik.

Ez a gondolat, Aquinói Szent Tamás azon meghatározásából kiindulva, mely szerint „a gazdagok feleslege a szegények mindennapi kenyere”, arra hívja fel a figyelmet, hogy a társadalom minden tagjának el kell ismernie valamennyi embernek nem csak a tisztességes megélhetésre irányuló igényét, hanem az arra vonatkozó, jogát is.¹²⁷ Gazdasági értelemben P. Varga szerint ez annyit jelent, hogy mindenki köteles azokat a javakat, amelyek a maga és családja jövőjének biztosítására már nem szükségesek és amelyekre mások rászorulnak, valamilyen formában a közösség rendelkezésére bocsátani, mivel a gazdasági értékek azzal, hogy magántulajdonban vannak, nem szűnhetnek meg egyben a társadalmi érdeket is szolgálni. A szükséglet és a felesleg mértékének meghatározását a közjót képviselő hatalom feladatának tartja, mivel az nem vezethető le közvetlenül a jogokból és kötelességekből, hanem csak valamennyi körülmény megfontolása által lehet megállapítani.¹²⁸ Varga szerint ezt erősíti meg az a jelenség is, hogy a társadalom egyes tagjai az államra támaszkodnak, így öntudatlanul elismerik, hogy az emberek nem férnek meg egymás mellett, ha nem áll felettük egy hatalom, amely a szét-húzó érdekeket összeegyezteti. Ezzel azt is eleve eldöntöttnek tartja, hogy az egyéneknek el kell fogadniuk azt a körülményt, miszerint mindenki függ a többiektől, mindenki csak akkor boldogulhat igazán, ha az egyesek szabadságát a közérdek által szabályozott törvények korlátozzák, anélkül azonban, hogy az individuuum bármely érvényesülési törekvését illetéktelenül csorbítanák.¹²⁹ Ez egyben azt is jelenti, hogy a szociális igazságosság törvénye elsősorban a közhatalom birtokosait kötelezi arra, hogy olyan alkotmányt és gazdasági intézményrendszert biztosítsanak, amelyen belül lehetőleg mindenki könnyen megélhetéshez juthat. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az egyesek igényeit és kötelességeit pontosan meghatározzák.¹³⁰

meglátása szerint mindkét esetben nem pusztán az egyén, hanem a köz érdekeit is szolgálják. VARGA, 1937. 196.

¹²⁷ VARGA, 1937. 196.

¹²⁸ VARGA, 1935. 47.

¹²⁹ VARGA László: Egészséges társadalom. *Magyar Kultúra*. 1937/1. sz. (A továbbiakban: VARGA, 1937.) 195. és VARGA, 1935. 34.

¹³⁰ VARGA, 1935. 48.

Varga páter az egyén és a közösség viszonyára vonatkozó, előbbi gondolatmenet alapján élesen megkülönbözteti az individuális (egyéni) és a szociális (társadalmi) igazságosságot. A kettő közötti alapvető különbséget abban látja, hogy míg előbbi az egyént kötelezi a közösség többi tagjával szemben, amennyiben azok az egyéntől független emberek, addig utóbbi a vele azonos népcsaládba tartozókkal szemben kötelezi az egyént. További eltérésként említi, hogy az individuális igazság esetében pontosan megállapításra kerül: ki tartozik kinek és mennyivel, így mindkét fél számon kérhető a törvény előtt. A szociális igazságosság esetében ez a pontos meghatározottság a személyeket illetően hiányzik, a tárgyat azonban ezúttal is az anyagi javak képezik. Erre példaként a magyar nemzeti jövedelmet hozza fel, amelyet szerinte a szociális igazságosság elvének megfelelően úgy kell helyesen elosztani, hogy a társadalom minden tagjának legalább a létminimumot biztosítani tudja. Ezúttal tehát nem két egyén között kell elosztani az anyagi javakat, hanem a társadalom két csoportja között, melyek közül az tartozik, amelynek feleslege van, annak, aki még a létminimummal sem rendelkezik. Az igazság meghatározása itt Varga szerint a közösség feladata. A döntéshez azonban szükség van a szociális igazságosság törvényben való rögzítésére, amíg ugyanis ez nem történik meg, addig teljes mértékben az egyének döntésétől függ, hogy kin és milyen módon segítenek. A szociális igazságosság elsődleges követelménye tehát Varga páter szerint az, hogy az állam megfelelő törvények megalkotása révén gondoskodjon a közösségi jogok és kötelesek pontos meghatározásáról, a bíróságok pedig az egyes sajátos eseteknek megfelelően hajtsák végre a törvényhozás által szentesített jogszabályokat. Alapvető kritériumnak tartja azt is, hogy igazságos legyen a tulajdon felosztása, vagyis, hogy mindenki megkapja a gazdasági javakból azt a részt, amely teljesítménye alapján a közjó kívánalmainak megfelelően megilleti. Megjegyzi ugyanakkor, hogy ehhez nem szükséges a magántulajdon felszámolása, mivel a gazdasági nehézségek egyik legfontosabb forrása éppen az, hogy sokaknak nincs magántulajdonuk, és éppen számukra kellene lehetővé tenni, hogy szert tehessenek rá. A szociális igazságosság megvalósulásának további feltételeként említi, hogy az új gazdasági alkotmány ne bízza a hitelezést az egyesek, a bankok vezetőinek szabad belátására, hanem a jog eszközeivel kényszerítse őket az egyébként valóban nagy mennyiségű külső tőkét igénylő közgazdaság szolgálatára. Ugyancsak a szociális igazságosság körébe sorolja a munkanélküli tömegek munkaalkalomhoz juttatását, ebben a vonatkozásban

azoktól várva felelősségvállalást, akik akkora magántőkével rendelkeznek, hogy abból a termelés fokozására is fordíthatnak bizonyos mennyiséget. Mindezek alapján a jezsuita atya és társadalomtudós arra a megállapításra jut, hogy a szociális igazságosság, amely szerinte magában foglalja a törvényes és az osztó igazságosság egyes aspektusait is,¹³¹ nem váltja fel a hozzá legközelebb álló csereigazságosságot, hanem kiegészíti azt, minthogy gazdasági segítséget kíván (munkaalkalom, hitelnyújtás, méltányos szerződés, közérdekű árpolitika stb.) megfelelő ellenszolgáltatás fejében, méghozzá az igazság és jog alapján, a mindenkor fennálló gazdasági rend keretein belül. Ehhez még hozzáteszi, hogy amennyiben egy adott gazdasági rendszerben a szociális igazságosság igényeit kizárólag a törvény kényszerével lehet kielégíteni, és ez ráadásul a gazdaság szereplőinek érdekeit komolyan veszélyezteti, az a szóban forgó gazdasági szisztéma alapvető hiányosságaira, elhibázott voltára világít rá.¹³²

Ebben az esetben Varga László szerint a közjóért felelősséggel tartozó közhatalomnak kell közbelépnie, méghozzá, a már említett módon, a szociális igazságosság követelményeinek megfelelő jogszabályi környezet és gazdasági rend kialakításával. Ez a szociális igazságosságot kiszolgáló, az egész társadalmat átfogó hatalmi szervezet Varga páter meggyőződése szerint csak a XI. Pius által a *Quadragesimo anno*-ban ismertetett, az osztályokat hivatások alapján tagozódó rendekbe csoportosító szociális rendiség lehet. Ez szerinte tulajdonképpen „nem egyéb, mint a szociális igazságosság közjogi szervezete, amely önkormányzat alapján működik.”¹³³ A gazdasági szervezet ilyen irányú átalakítását az említett körlevél azért tartja szükségesnek, mert az államot minden nép azért hozza létre, hogy annak segítségével az egyes ember könnyebben és teljesebben érhesse el jogos egyéni céljait. Így az állam - a szubszidiaritás elvének eleget téve - a közjó és a béke fenntartása érdekében nem vonhat a saját hatáskörébe olyan feladatokat és ügyeket, amelyek az egyes polgárokra vagy kisebb közösségekre tartoznak, így ugyanis

¹³¹ A törvényes igazságosságot az egyén és a politikai hatalom relációjában említi, miszerint az megszabja a polgárok kötelességeit a politikai hatalommal szemben és őket ezek teljesítésére erkölcsileg kötelezi, míg osztó igazságosság a hatalom képviselőit arra kötelezi, hogy a közösségből származó előnyöket és terheket az érdem, a jog- és a teljesítőképeség alapján osszák meg. Lásd erre: VARGA, 1935. 47.

¹³² VARGA, 1938. 13-15. és VARGA, 1935. 48-51.

¹³³ VARGA, 1941. 19-20.

olyan terheket venne magára, amelyek összeroppantanák.¹³⁴ Az állam, Varga atya szerint csak úgy cselekszik jól, ha oly módon szervezi meg a gazdálkodó társadalmat, hogy az önállóan szolgálja a nemzeti közérdeket, vagyis önmagát szabályozza a szociális igazságosság jogrendje szerint. A kapitalista társadalom szerinte éppen ezért jutott válságba, mert ott hiányzott e jogrend és az az erkölcsi tőke is, amely ennek működését fenntartja. Az államérdek tehát gyökeres társadalmi átalakítást kíván, melynek keretében a természetjog alapján rendezni kell az egyén és a közösség viszonyát, valamint az állam és a társadalom között meg kell teremteni a teljes összhangot. Az osztályok rendekké való átalakításával pedig a szervetlen tömegként létező társadalmat ismét szervesen tagolt nemzetté lehet formálni.¹³⁵ A gazdasági élet reformjához elengedhetetlennek tartja azt is, hogy a szociális igazságosság szellemében a munkásságot a többi társadalmi csoporttal egyenrangúvá tegyék. Így ugyanis elkerülhetővé válik, hogy sorsáról megkérdezése nélkül döntsenek, mivel mint teljesen egyenlő tárgyaló és döntő fél van jelen a rendi önkormányzatban.¹³⁶

P. Varga szerint azok, akik az egyéni érdek szemszögéből ítélik meg a közeletet, nem érthetik meg az új rendiséget, mivel az, szemben a magánérdeket képviselő részvénytársasággal vagy szakszervezettel, a közérdek és a közjó társadalmi rendje, vagyis közzjogi testület. Ez alapján törvényhozó és végrehajtó hatalmuk van, ami a rendek valamennyi tagjára kiterjed, kötelezve őket annak a szociális jogrendnek a szolgálatára, amelynek tartalmát a szociális igazságosság határozza meg, vagyis a rendek a „szociális igazságosság végrehajtó szervei a társadalmi és főként a gazdasági életben.”¹³⁷ A hivatásrend tehát Varga László meghatározása szerint nem állami és nem szoros értelemben vett politikai alakulat, hanem lényegénél fogva társadalmi szervezet. Vannak ugyan közvetett, sőt közvetlen kapcsolatai is az állammal, de nem végrehajtó közege az államnak. Így a rendiség is alá van rendelve az államnak, de nem szerve a politikai hatalomnak. A társadalmi szolgálat, a teljesítmény alapján tömöríti testületekbe az egy foglalkozási ághoz tartozó egyéneket, míg az egyes rendek, mint a nemzetestest tagjai kapcsolódnak a többiekhez, hogy egységes szervezetet alkossanak. Azt ugyan Varga páter is

¹³⁴ *Quadragesimo anno* 79-80.

¹³⁵ VARGA, 1941. 22-23.

¹³⁶ VARGA, 1941. 26.

¹³⁷ VARGA, 1941. 34-35.

elismeri, hogy a hivatásrendi társadalomban több lesz az egyén megkötöttsége, mivel mindenki szorosabban kapcsolódik majd a rendjéhez, szilárdabb és állandóbb lesz a társadalmi szervezet, a társadalmi mobilitás lehetőségét szerinte a rendi alkotmány nem korlátozza. Varga László szerint a korabeli Magyarországon ez különösen fontos, mivel a legtöbb családban már csak egy, legfeljebb két gyermek volt ekkoriban, ennek eredményeként a középosztály rohamosan pusztul. A páter úgy véli, hogy mivel a rendiség egyik alapvető feladata a fiatalság megfelelő képzése és nevelése, ezzel intézményesen biztosítja a tehetség és a ráteremtség alapján történő kiválasztást, megakadályozva, hogy a társadalom megmerevedjen.¹³⁸

Varga László szerint a rendiség azáltal hozhat fellendülést a gazdasági életben, hogy keretei között mindenki megtalálhatja számítását és jogos igényeinek kielégítését, és mert a rendiségben minden értékes teljesítmény és hasznos munka megkapja igazságos ellenszolgáltatását. A rendi önkormányzaton belül tehát nem érvényesül a többségi elv, sem a tőke fölénye a munkával szemben, hanem minden érdekelt fél az egyenjogúság alapján foglal benne helyet. A rendi önkormányzat hatásköre csak a rendi közösségekre terjed ki, vagyis soha nem lehet egyenrangú az államéval, de ezzel mindig összhangban kell lennie, mivel a nemzeti érdek mindig felette áll a nemzetnél kisebb közösségek céljainak.¹³⁹

P. Varga írásaiban többször is kiemeli, hogy az újrendiség elsősorban társadalmi reformot jelent, tehát kiterjed nemcsak a szoros értelemben vett gazdaságra, legfőbb feladata azonban mégis a gazdasági élet újjászervezése, ezért munkájának legnagyobb hányadát a gazdaságpolitika teszi ki. Ezt indokolja az is, hogy a nemzet nagy része a gazdasági rendekhez tartozik, és helyes gazdaságpolitika nélkül nem lehet szilárd társadalmi békét és általános jólétet teremteni. Ennek alapján Varga páter szerint a következő felada-

¹³⁸ VARGA, 1941. 32-33.

¹³⁹ „Mivel a rendek éppúgy a társadalmi lét természetéből folyó alakulatok, mint az állam, azért jogaikat sem az államtól kapják, hanem azok egyszerűen minden rend létrejöttével adva vannak. Ezeket a jogokat a rendek a közjó miatt élvezik, azért a maguk hatáskörében olyan jogszabályokat alkothatnak, amelyek a rend összes tagjára nézve kötelező erővel bírnak. Ebben áll a rendek önkormányzata. Viszont ennek fejében kötelesek arról gondoskodni, hogy az egész rend és annak összes tagjai a sajátjuk mellett a közérdeket is teljes mértékben szolgálják. A vezetőség felelős azért, hogy a rend érdekeit a többiekével és a nemzeti közjólét követelményeivel teljes összhangba hozza.” VARGA, 1935. 72.

tok tartoznak a rendek hatáskörébe. A rendi közösség megszervezése érdekében az egyes foglalkozások sajátosságait szem előtt tartó, kötelező szabályzat szerkesztése és végrehajtása. E dokumentum körülírja a rend kötelességeit a társadalommal szemben, és meghatározza a tagok és csoportok jogait. Lényeges feladata a rendi közigazgatásnak a társadalompolitika, mivel legfőbb célja a közjólét biztosítása. Ennek érdekében képviseli a gyengébbek érdekeit, intézi a betegségi, baleseti és öregségi biztosítást, valamint gondoskodik a munkanélküliekről és az egészségvédelemről. A rendek gondoskodnak a fiatalság szakképzéséről és az új szociális erkölcsiség szellemében való neveléséről. A rendek bíraskodási joga a rendi törvények ellen vétőkre vonatkozik, az állami büntetőtörvény által tiltott vétségekben az ítékezés továbbra is az állami bíróság kezében marad. Bizonyos rendőri feladatok is lesz, melynek feladata elsősorban a munkásvédelmi törvények és rendeletek betartásának ellenőrzése. A hivatalok fenntartására ugyan kivethetnek adót a rendek, a bürokráciát azonban Varga páter szerint mindenképpen el kell kerülniük.¹⁴⁰

A rendi tevékenység Varga László elképzelése szerint a kamarákban folya. Ez a szervezet egyrészt a tagok által választott képviselők testülete, másrészt egy hivatal, amely e testület határozatait végrehajtja.¹⁴¹ Ahol elegendő tag van, felállítják a helyi szervezetet, más esetben több község érdekeltjei alakítanak kamarát. Ezek felett áll a járási, megyei és országos kamara. Csak a legalsó fokon alkalmazzák az általános szavazást, egyébként delegáltakból álló bizottságok irányítják a rendi közigazgatást. Varga páter szerint ahogy a rendek tagjai kötelesek a magán- vagy osztályérdeket alárendelni a rendi közösség egyetemes érdekének, úgy az egyes rendeknek is összhangba kell hozniuk a rendi érdeket a közérdekkel. A gazdasági rendek ezért egy közös tanácsot vagy kamarát állítanak fel közös ügyeik intézésére. Bár a rendiségben nem a többségi elv az uralkodó, a közös kamarában bizonyos mértékig mégis figyelembe kell venni az egyes rendek taglétszámát. Így

¹⁴⁰ VARGA, 1941. 36-37.

¹⁴¹ A külső formákat és elnevezéseket egyébként Varga páter mellékesnek tartotta annak az elvnek az érvényesülése mellett, hogy a rendek felépítése organikus alapon történjen, és amit az alacsonyabb hatáskörű szervezetek el tudnak végezni, azt semmiképpen ne utalják a felettük állóhoz. Ezt bizonyítja, hogy fentiekkel ellentétben van olyan írása, amelyben kamara helyett csak a gazdasági tanács kifejezést használja a hivatásrendek közös szervezetének megjelölésére. VARGA, 1935. 74. és VARGA, 1938. 28-29.

például feltétlenül erősebb képviselőt járna a kisbirtokosság, mint a nyomdászoknak vagy az ékszerészeknek. P. Varga szerint a rendek együttműködése a két vagy több rend delegáltjaiból álló vegyes bizottságokban biztosítani fogja a gazdaságpolitika egységét, így ugyanis össze lehet majd egyeztetni több rend érdekeit. A kamarák működésével kapcsolatban fontosnak tartja, hogy a tevékenységük során felgyülemlett tapasztalatokat felhasználják a szervezet tökéletesítéséhez, illetve hogy a kamaráknak ne legyen túl sok tagjuk, különben nem, vagy nagyon lassan fognak dolgozni. Megjegyzi továbbá, hogy az egész nemzetgazdaságot érintő ügyek esetén, mivel azok az állam hatáskörébe tartoznak, a gazdasági rendek csak véleményező és tanácsadó szerepet töltenek be.¹⁴²

A társadalmi reform Varga László meglátása szerint annyira szoros összefüggésben van a gazdaságival, hogy egyiket a másik nélkül nem lehet végrehajtani. Ennek okát abban látja, hogy mivel a gazdaság a művelődés és a jólét alapja, teljes társadalmi jólét megfelelő gazdaság nélkül nem érhető el, továbbá minden gazdasági rendszer bele van ágyazva a mindenkori társadalmi rendszerbe, sőt azzal sok tekintetben azonos. Elismeri, hogy felfogása bizonyos mértékig rokon azzal a szemlélettel, amely a tőkés erkölcsi magatartásának megváltozásától és ezen keresztül arról várja a kapitalizmus sorsának jobbra fordítását, hogy a kapitalisták maguktól állítják a tőkét a nemzet egészének szolgálatába. Úgy véli azonban, hogy az erkölcsi tényező jelentőségének felismerése önmagában még nem elegendő, ugyanis egyrészt túl sok időre lenne szükség ahhoz, hogy az összes munkaadó önként magáévá tegye ezt a gyakorlatot, másrészt a szervetlen egyéni jó szándék nem tudja megoldani a feladatot, már csak azért sem, mert a szociális reformokat megvalósító vállalatok gazdaságilag hátrányba kerülnek versenytársaikkal szemben, így rövidesen elállnak majd a reformtól. Úgy látja továbbá, hogy mivel a közösséget a szociális igazságosság tartja össze mint jogi és szervező elv, alkalmazása nem függhet az egyének szándékától, hanem megfelelő végrehajtó szervek vagy intézmények útján kell érvényesülnie.¹⁴³

Varga páter szerint annak tudatában, hogy a szocialista társadalmak kiiktatják a gazdaságból azt a hajtóerőt, amit a vállalkozó egyénisége, kezdeményező készsége és szervező tehetsége jelent, s ezzel lehetetlenné teszik a

¹⁴² VARGA, 1941. 40.

¹⁴³ VARGA, 1941. 62-63.

termelés eredményességét, a kapitalisták pedig nem rendelkeznek azokkal az erkölcsi erőkkel, amelyek lehetővé tennék, hogy az ember ismét kezébe vegye a kezdeményezést a rendkívül gyorsan fejlődő technikával szemben, világosan kirajzolódik a kibontakozás lehetséges útja. Az új gazdaság nem mondhat le az egyéni kezdeményezésről, ezért lehetőséget kell adnia a kivételes képességű egyéneknek tehetségük kibontakoztatására, és fokoznia kell a vállalkozó kedvet a társadalomban. Varga László ehhez még hozzáteszi, hogy a tisztességes úton szerzett haszon és nyereség erkölcsi szempontból nem kifogásolható, a gazdaságban pedig nélkülözhetetlen, továbbá, ha a tulajdon és a tőke érdeke mozgatja és előbbre viszi a gazdaságot, akkor nem szabad annyira letörni, hogy a közösség emiatt kárt szenvedjen.¹⁴⁴

5. Összegzés helyett

Varga páter írásai alapján kirajzolódik: véleménye szerint a kapitalista gazdaság azért omlott össze, mert a vezetők vakon hittek a felvilágosodás azon elvében, hogy az egyének szabad tevékenységéből szükségszerűen létrejön a társadalmi összhang, és a korlátlan szabadság eredményeként létrejön a tökéletes rend. A gazdaság azonban véleménye szerint nem pusztán az egyének és üzemek mozgó halmaza, hanem – a tomista filozófia értelmezése szerint – élő szervezet, aminek megfelelő működését a szociális igazságosság törvényének érvényesülése teszi lehetővé. A korszak gondolkodói körében egyre komolyabb támogatást élvező rendi eszme pedig nem más mint az ennek végrehajtására hivatott közjogi szervezet. Varga meglátása szerint egyedül az újrendi társadalmi átalakulás biztosíthatja, hogy a nemzetgazdaság valóban az egész nemzet javát szolgálja és megteremtse annak jólétét, ami csak úgy lehetséges, ha a gazdaság valamennyi szereplője a közösség érdeke szerint működik együtt. Varga László visszautasítja azokat a véleményeket, melyek szerint a szociális igazságosság erkölcsi törvény, amit ugyan figyelembe kell venni a szociálpolitikában, de nem lehet a legfőbb rendező és szabályozó elvé tenni a gazdaságban. Ellenpéldaként a családi bért hozza fel, aminek általános bevezetése szerinte nagyrészt megoldhatja a szociális kérdést, s ami mellett, hogy gazdaságpolitikai ügy, a szociális igazságosság

¹⁴⁴ VARGA, 1941. 64.

követelménye is egyben. Mindebből azt a következtetést vonja le, hogy a szociális igazságosság olyan alapvető gazdasági törvényszerűség, amely nélkül nem lehet eredményesen gazdálkodni, s mivel gazdaságilag nélkülözhetetlen, erkölcsileg is kötelező. Varga László éppen abban látja a rendiség bevezetésének legfontosabb következményét, hogy keretei között, a kapitalizmussal ellentétben, ahol a profit vált a gazdasági tevékenység egyetlen normájává, a magánérdek csak vállalkozásra és munkára ösztönző erőként jelenik meg, míg az alapvető szabályozó elv a közjó érdeke, a szociális igazságosság törvénye lesz.¹⁴⁵

¹⁴⁵ VARGA, 1941. 65-67.